

ՇԱՐԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԱՄՍԱԿԱՆ

ԱԶԳ. ԿՐԾՆՔ. ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ
ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ. ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ
ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀՍՏՈՐ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԵՐՐՈՐԴ — ՄԱՐՏ 1874

Ա. Նախնի Ուսումնական Ինստիտուտ,
Բ. Վարժապետ . — Վարժարան . — Վարժապետներ
Դ. Եկեղեցւոյ Վեջ Կանոնական Ինստիտուտ
Դ. Քաղաքացիական Սովորեցման Ինստիտուտ
Ե. Վեջ . — Աւագանիքներու Վեջ Կառավարման
Զ. Թղթապետներ . — Ազգային Կառավարման
Է. Բանաստեղծներ . — Օր Գրքեր
Ը. Այլնայ

ՅԱՐՄԱՇ

ՏԳՍԴՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍՍ ՉԱՐԻԱՓԱՆ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ
— 1874 —

Ն Ա Մ Ա Կ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԴՈՅ

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ

Գեր . Սրբազան Հայր Վանուց Արմաշու :

Լքագրաց մէջ կարդալով տեղեկացանք՝ որ յունուար ամսէն սկսեալ բազմադիւն միաբանութեանդ երկասիրութեամբը վերատին պիտի հրատարակուի Յոյս ամսաւ տետրը :

Ուսումնական խորհուրդս շնորհաւորելով միաբանութեանդ այս ձեռնարկութիւնը , կիսնդրէ որ բարեհաճիք գաւառաց համար ամէն ուրեք մէկ արժաթ մէծիտ գին սեմականեւ անոր , թղթադարի ծախքն առնողին վրայ սուեւցնելով , որպէս զի այդ հմտալից տետրը գիւրամատչելի ըլլայ ցոյր ուսումնասիրաց :

Պարտ համարելով մեզ ըստ կարի՝ ձեռնառլինել այս

մասին պատուարժան միաբանութեանդ ջանից ,

Մնամք խորին յարգանք , եւ այլն .

30 Յունուար 1874

Ստորագրութիւն .

Ի խորհրդարանն Ղալաթիոյ .

Սոյն նամակին հրատարակութեամբ նախապէս պարտք կհամարիմք մեր խորին շնորհակալութիւնը մատուցանել ազգային Ուսումնական խորհրդոյ , որ մեր ըստ ինքեան դուզնաքեայ՝ սակայն բարենպատակ ձեռնարկութիւնը շնորհաւորել փութալով՝ մեր տկար ջանից ձեռնառու եւ զօրավիգն կանգնելու հաճութիւնը կյայտնէ .

Մեր եւ տպարանին արդի վիճակն ապաքէն բաւաշ կան դժուարութիւն կյարուցանեն մեր ձեռնարկութեան մէջ ուսումնասէր ազգայնոց փափաքին համեմատ շարժելու . Սակայն մեք , ըստ որում ազգին բարւոյն ծառայելու նուիրեալ , առայժմ՝ որչափ կարելին է , պարտք համարած եմք ընել , յուսալով որ մեր դորժերն ալ մեր կարողութեան տանելուն չափով կնկատուին , եւ ազգին ուսումնական եւ ուսումնասէր մասէն նիւթական եւ բարոյական քաջալերութեան կարժանանան .

Առաւել այս յոյսը եւ հասարակաց բարոյական օգտին փափաքը՝ քան նիւթական շահու անկալութիւնը շարժած է զմեզ այս գրական ասպարէզին մէջ մեր դողդոջ քայլերը շարունակել . Այս մասին թէ մեք կրնամք վկայել խղճի մոռք , եւ թէ ըստծնուս ճշմարտութեան կրնայ երաշխաւորել տպարանի անձուկ վիճակը , տպարանին՝ որ տակաւին մեծամեծ պիտոյից կարօտութեամբ անբաւական է պէտք եղած կերպով ծառայել մեզ եւ հետեւաբար ազգին .

Ուրեմն , ինչ որ կընեմք հիմայ , արդար խօսելով , զոհողութիւն է յաւէտ քան շահ եւ օգուտ . ուստի վերոյգրեալ նամակին մէջ Ուսումնական խորհրդոյ առաջարկութիւնը , այն է դաւառաց համար Յուսոյ գինը ղեղչել , առ այժմ ծանր եւ անկարելի եղած է մեզ .

Մեր իսկ փափաքն է ամսագիրս ամէն կարգի ազ-

դայնոց դիւրամատչելի և օգտակար ընել , սակայն ցոյց տրուած պատճառներն յակամայս առ այժմ արգիլած են զմեզ .

Աշխատելու հետ եմք , որ տպարանի վիճակն ու գործողութիւններն ընդարձակեմք . և Աստուծով եթէ յաջողիմք 'ի մօտոյ , մտադիր եմք այն ատեն մասնաւոր թերթ մ' ալ հրատարակել , որչափ կարելի է՝ դիւրագին , և դաւառացի աղգայնոց օգտակար և պատշաճաւոր նիւթերով .

Ուստի յուսալով՝ որ այս կէտերն Ուսումնական խորհրդոյ ուշադրութենէն չեն վրիպիր , ակն ունիմք՝ թէ ներողամիտ կդանուի մեր ակամայ վարմանն համար , և իւր խոստացած ձեռնտուութիւնը չզլանալով՝ ջանադիր կըլլայ աղգին ծառայելու աւելի կարող և յարմարաւոր վիճակ մ' ունենալնուս .

— Երեք Շաբաթ և երեք Քիւ մնասական են մարդոյ .
Շաբաթ խօսիլ և Քիւ գիտնալ . Շաբաթ ծախսել և Քիւ ունենալ .
Իւր վրայ Շաբաթ համարումն ունենալ և Քիւ արժել .

— Եպիկուրոս գործելու համար սա գեղեցիկ կանոնը տուաւ . — Բան մը գործելէ յառաջ իւրովի բարի մարդ մ' ընտրել և ինքնին հարցնել . — Պիտի կրնամ ընել ասիկա իրեն առջեւ .

— Խորհուրդ հարցնողը շատ անգամ խորհուրդ տուողէն աւելի վեր է .

Վ Ա Ր Ժ Ա Պ Ե Տ

Վեհադոյն քան զծնողս են՝ որք բարեք
դատարարսն զմանկունս, զի ծնողք տան
զկեալն և եթ՝ իսկ որքա՝ զբարւոր կեալն ։
Արիստատել ։

Ազգին օրուան խնդիրներէն մէկն ալ վարժապետու
թիւնն եղած է այսօր , մանաւանդ դուռառաց համար ։

Ազգերնիս շատոնց կարծես դաբաւոր թմբրութենէն
արթնցած՝ իւր այս կենսական խնդիրն հոգացած կկար-
ծէր ինքզինքը , վասն զի դպրոց ունէր . բայց ժամա-
նակը սովորեցուց իրեն՝ թէ ունենալ կարծածը՝ չունի
տիրապէս ։

Դպրոց ունիմք , բայց վարժապետ անուան իսկա-
պէս արժանի վարժապետ չատ քիչ ունիմք ։ Առաջ կը-
կարծէինք թէ դպրոց ունենալով՝ պէտք եղածէն աւելի
վարժապետ կունենամք , և վորձով հասկցանք՝ թէ
այդ ճամբով չեմք կրնար ունենալ , կամ ինչպէս ըսինք՝
խիստ քիչ կունենամք . վասնզի այս աւուր ունեցած թէ
մեր պիտականուն վարժապետները , և թէ անոնք՝ որ
իրենց սակաւաւորութեան և իրական արժանեաց համար
մատուլ կրնամք ցուցնել , միօրինակ աշակերտ են կամ
ժողովրդական և նախապատրաստական դպրոցներու ,
եւ կամ բարձր ուսմանց վարժարաններու , որ տակաւին
չատ ստորին են եւրոպական բարձրագոյն ուսմանց վար-
ժարաններու համեմատութեամբ , եւ թերեւ անոնց քով
երկրորդական վարժարան կարենան կոչուիլ ։

Անոնք՝ որ բնական յարմարութիւն ունեցեր են
ուսուցանելու , և կամ ուշիմութեամբ և կամ ունակու-
թեամբ իրենց վարժապետին ուսուցանելու եղանակին
վարժուեր են , կարող եղեր են լաւ ուսուցիչներ ըլլալ ,
եւ ազգին մէջ կարող եւ ձեռնհաս վարժապետ ճանչ-
ցուիլ . իսկ անոնք՝ որ բաւական ուսումն առեր են ,
բայց ուսուցանելու բնական յարմարութիւն , կամ գոնէ
իրենց ուսուցչին ուսուցման կերպին ուշադրութիւն կամ

ունակութիւն չեն ունեցեր , ուսուցիչ եղած են առանց
ուսուցանել գիտնալու , որով ազդն ալ խաբուած է ա-
ռանց օգուտ մը քաղելու : Ուր թողունք անոնք , որ
առանց ինքնին ուսեալ ըլլալու՝ ուսուցանելու եղած են :

Այս վերջիններուս դառն համը աւելի գաւառացիք
առած են , մանաւանդ վերջին տասն կամ տասն եւ
հինգ տարիներուն մէջ , որ ատեն սուտանուն եւ ողոր-
մելի վարժապետաց խուժան մը շատ տեղ կ'իյնար ,
եւ իրենց լեզուին ծայրն ունեցած քանի մը օտար լեզ-
ուաց կցկտուր բառերով , եւ ակնոցի , գաւաղանի եւ
զգեստուց արտաքին փայլունութեամբ պահ մը ատեն
աս ու ան հրապուրել եւ ստակ կորդել յաջողեցան :

Այս բազդախնդիր խուժանը՝ թէպէտ եւ դաւա-
ռացեաց մանաւանդ՝ սուղ եւ կարեւոր դաս մը տուաւ ,
բայց կրնամք ըսել՝ թէ տակաւին քիչերն համոզուած են
վարժապետի իրական արժանեաց վրայ , եւ շատերը բա-
ւական նհամարին՝ թէ ունեցած կամ ունենալիք վար-
ժապետին այս ինչ դպրոցին կամ այս անուն վարժա-
պետին աշակերտն է , եւ ըստ այնմ իրենց վարժապե-
տին կամ վարժապետցունին արժանիք կընծայեն : Ո՛ր
չափ սխալ գործ :

Շատեր ալ եղած են , եւ թերեւ հիմայ ալ ըլլան ,
որ առանց վստահելի բարոյականի , եւ կրօնի վրայ ճշ-
մարիտ եւ անխարդախ գաղափար մ' ունենալու , զեղծ
բարոյականութեամբ եւ կրօնի խախուտ գաղափարներով
կամ անկրօնութեամբ վարժապետական կոչումն ունեցած
են , որով ո՛չ միայն նոյն պաշտաման նուիրականութիւնը՝
այլ եւ անմեղ մանկութեան մտաց եւ սրտի մաքրու-
թիւնն աղտեղած եւ ապականած են :

Այս ամէն չարիք ո՛րակից մուտ գտած եւ ի՞նչպէս
յառաջացած են . ասիկայ զանազան պատճառներ ունի .
Ժողովրդեան մէկ մասին տգիտութիւնը , եւ լաւն ու յու-
սին ընտրելու ապիկարութիւնը , մէկ մասին կրօնի եւ
հաւատալեաց համար ունեցած անտարբերութիւնը եւ այլն
եւ այլն , բոլոր այս չարեաց նախապատճառ կրնամք հա-
մարիլ , եւ գլուխ ամենայնի , այն անկանոնութիւնը՝ որով
ո՛ր եւ է մէկը կրնար դպրոց մը մտնել , բաւական է՝ որ առ-

Ժամն ինքզինքը պատասպարել յաշոդէր, մինչև որ վաղ կամ անագան ներկը դուրս տալովը ժողովուրդն իւր պատրանքը ճանչնար :

Այս չարեաց վրայ ցաւած ատեննիս չեմք կրնար առաւել չմորմոքիլ՝ երբ քանիցս աչօքնիս տեսած եմք՝ որ այսպիսի տգէտ և անպիտան բաղդախնդիրներու ձեռք՝ նոյն իսկ բարձրաստիճան մարդոցմէ յանձնարարաւ կան կամ վկայութեան թղթեր տրուած է :

Այսպէս, մեր դպրոցները՝ որ տգիտութեան դէմ մանկութիւնը զինուորելու կը թարաններ պիտի ըլլան փորձ, հմուտ և վարժ ուսուցչաց ձեռօք, ընդ հակառակըն շատ անգամ կամ բաղդախնդիր անձանց պատասպարան և կամ անուանական վարժապետաց անկեղծնոց դարձած են :

Այն ծնողք՝ որ ընտրութիւն չեն ըներ իրենց որդւոց յատկացուցած վարժապետաց, կամ որպէս թէ ազգային դպրոցաց ընթացքէն յուսահատած՝ օտարակրօն դպրոցներ կխրկեն կրօնի անխտրութեամբ և անտարբերութեամբ, մի թէ նուա՞ղ դատապարտութեան արժանի են քան զայն ճենացի հարուստը, որ խաբուելով երկար ժամանակ իւր երկու որդիքը անհաւատարիմ և ղեղծ վարժապետի մը ձեռք մատնեց, և վերջը թէ և ի մահ դատապարտուեցաւ այն անդգամ վարժապետն իբրև սպաննող իւր աշակերտներուն, սակայն նոյն իսկ հայրը դատապարտուեցաւ երեք լիտր ոսկի փոշի տուժելու՝ այնպիսի օձ մը ընդ երկար իւր ծոցին մէջ սնուցանելով՝ իւր անմեղ որդւոց թունաւորելուն պատճառ ըլլալուն համար : Այսպիսի ծնողաց ձեռքէն չպիտի խնդրէ նոյնինքն Աստուած իրենց անպարտ որդւոց արիւնը . . . :

Ապա ուրեմն մեծ խնդիր պէտք է ըլլայ վարժապետաց ընտրութիւնը, չխաբուելու համար մէկու մը համբաւէն, վասն զի դիտութիւնը ո՛չ ամէն անգամ կզուգընթանայ համբաւոյ հետ : չխաբուելու համար՝ ինչպէս խաբուած եմք շատ անգամ, շատախօսներու շողփաղ փութենէն, որոց բոլոր հմտութիւնը լեզուներնուն ծայրըն է և դատարկ տակառներու պէս մեծամեծ ձայներ կը հանեն, չխաբուելու համար սուտ բարեպաշտ կեղծա-

ւորներէ , որոց ներքինը լի է շարութեամբ , փաստակար
 և վստօթար դաշտաբարներով , բարոյականի և կրօնի հա-
 կառակ թիւր սկզբունքներով , Օտարակրօն մարդիկ ան-
 դամ դառնազգեստ դայլերու նման մոտ գտած են աղ-
 դային մանկուոյն նուիրական փարախներուն մէջ , և
 անոնց ողջմտութիւնը՝ և կրօնի և ճշմարիտ բարոյականի
 վրայ ունեցած պարզմտութիւնը պատառած : Ասոնք ո՛չ
 իբրև զրպարտութիւն կամ կարելի բաներ կնշանա-
 կեմք , այլ իբր անձին փորձառութեամբ և ակոնատես
 վկայութեամբ հաստատուած ցաւալի իրողութիւններ :

Ահաւասիկ այս ամենուն համար էր , որ անցեալ
 տարւոյ վերջերը կեդր , վարչութեան ազգային Ուսում-
 նական խորհուրդը փութացաւ Մայրաքաղաքին բոլոր աղ-
 դային ժողովրդական դպրոցներն ու վարժարաններն աչ-
 քէ անցնել , անոնց մէջ դասատուութեան կոչուողներուն
 արժանիքն հասկնալ , և վարժապետութեան արատ
 սեպուող խոտաններն ու անպիտաններն ՚ի բաց որոշել ,
 և այսպէս ազգային վարժարանաց կալը կարելի եղած
 բարեկարգութեան հեծանոցաւ մաքրել ,

նոյն առթիւ Ուսումնական խորհուրդը պատրաստեց
 Հրահանգ Բարեկարգութեան ազգային վարժարանաց անունով տետրակ
 մը , որ կրօնական և ֆաղաքական իրաւն ժողովներէ վա-
 ւերացեալ տպագրութեամբ հրատարակուեցաւ ՚ի դոր-
 ծադրութիւն թէ Մայրաքաղաքին և թէ գաւառաց
 ազգային վարժարաններու համար :

Հոս , ինչ որ վարժապետաց կվերաբերի , կօրինա-
 կեմք նոյն հրահանգէն ՚ի մասնաւոր ուշադրութիւն գա-
 ւառացի ազգայնոց :

Յօդ . 38 . Իւրաքանչիւր առաջնորդական վիճակի մէջ
 գտնուած վարժապետք պէտք է որ վկայագիր ունենան դա-
 ւառին Ուսումնական խորհրդէն եւ վաւերացեալ Ս . Առաջ-
 նորդէն՝ հաւանութեամբ կրօնական եւ ֆաղաքական ժողովոց
 գաւառին :

» . 39 . Կ . Պօլսէն ՚ի գաւառ , կամ մէկ գաւառէ ՚ի միւս
 գաւառ գնացող վարժապետները պարտական են իրենց ձեռքը
 վկայագիր ունենալ :

» 40. Սոսնայ վկայագրի վարժապետ մ' անընդունելի է , եւ եթէ Հոգաբարձութիւն մը դանի ընդունի , պատասխանատու պիտի մնայ :

» 41. Իւրաքանչիւր վարժապետ իւր պաշտօնին հետ հոյ պիտի ունենայ նաեւ աշակերտաց բարոյական : ազգային եւ ընտանեկան կրթութեան եւ բարի զգացմանց բարգաւաճմանը , հետեւաբար ինքը՝ վարժապետն ալ բարի վարուք , ազգա-
սիրութեամբն եւ ողջմտութեամբ ծանուցեալ , եւ դործով բա-
ռի օրինակ պիտի ըլլայ աշակերտաց :

Սոսնք կարգացող՝ մանաւանդ գաւառացի ազգա-
յինները պիտի հարցունեն անշուշտ՝ թէ ո՞ր գտնելու
եմք այդ հանգամանքներն իւր վրայ բովանդակող վար-
ժապետ : Իրաւացի՝ հարցումն . մենք ալ կ'ստատովա-
նիմք՝ թէ այնչափ դիւրին բան չէ այս . բայց որչափ
կարելի է , աշխատելու է այնպիսին գտնել , քիչ աւել
ստիպել , եւ եթէ գտնուի , ոչ միայն պէտք է անոր
պատիւն ու պաշտաման արժանիքը ճանչնալ , այլ եւ
գոհացուցիչ թոշակաւ ղինքը խնամել , որպէս զի մի՛
գուցէ նուաճող գործ մ' ընելու վտանգին մէջ իյնայ ,
կամ փոխանակ իւր պաշտօնն արդիւնաւորելու վրայ
խորհելու , իւր ապրուստին հոգեւրով և մտաւանջութեամբ
զգածուի :

Մեր մէջ , եթէ ըստ մեծի մասին կարող վարժապետ-
ներու սով կայ , պատճառներէն մէկն ալ անոնց արժա-
նիքը չվարձատրելիս եղած է :

Բայց ի՞նչու այսչափ դժուարագիւտ եղած են լաւ ու
կարող վարժապետներ . ասոր պատասխանը կանուխ
տուինք , թէ շատ չսերմանեցինք , որ շատ հնձէինք :

Սյս պակասութիւնը այնչափ զգալի եղած է այսօր ,
որչափ որ հասարակաց աչքը բացուեցաւ յետ ընդ եր-
կար ընդունայն եղած դպրոցական ծախուց :

Սյս բանն է՝ որ ազգին մէջ վարժապետանոցի հաբ-
կաւորութիւնը ճանչցուց , վարժապետանոցի կըսեմք . որ
այնչափ կարեւոր և անհրաժեշտ է ազգային դաստիարա-
կութեան մասին , որչափ կարեւոր է զինուորանոց մը պա-
տերազմական բանակի համար , բաւական ատեն է՝ որ

ասոր գաղափարն ու խօսքը կայ աղգին մէջ, բայց տա-
կաւին գործադրութիւնը չերեւցաւ .

Երանի՛ թէ բաղդ ունենար աղգերնիս այս կարեւոր
պակասութիւնն ալ փութով դարմանելու, որ դաստիա-
րակութեան խնդրոյն մէջ մեծ եւ հսկայ քայլ մը կը-
նշանակէ .

Վարձարան .

Այս անուան տակ կճանչցուին աղգին մէջ գտնուած
քովէն կարդի դպրոցներ, Ընտելարանի կամ Մաղկոցի
ասորին աստիճանէն նստելով մինչև բարձր ուսմանց
յատկացեալ դպրոցները .

Այն դպրոցները՝ որ այս կամ այն անուան, և մասնա-
ւորաց պաշտպանութեան և կառավարութեան ներքեւ
կգտնուին, բացառութիւն համարելով՝ աւելորդ կհա-
մարիմք մեր դիտողութեան առարկայ ընել, և անոնց
էութեանն ու ընթացքին վրայ խօսիլ, այլ կ'ընդունուի՝
որ իւրաքանչիւրն իւր արդեամբ խօսի իւր վրայ .

Մեր դիտողութեան առարկայն, ըստ որում յաւէտ
գաւառական դպրոցներն են, հարկ կհամարիմք հա-
մառօտիւ անոնց դոյութիւնն ու ընթացքը դիտել .

Գաւառական դպրոցներն ընդհանրապէս և մեծ մա-
սամբ Ընտելարան կամ Մաղկոց են . իսկ Երկրորդական
վարժարանի կամ Ուսումնարանի տեղ ծառայելու յատ-
կացած են Նախակրթական վարժարանները . Չափով մը
կրնայինք գոհ ըլլալ՝ եր թէ Ընտելարանք և թէ Նախա-
կրթարանք գո՞նէ իրենց վախճանին ծառայելու յարմար
դիրք մ' ունեցած ըլլային . Բայց շատ տեղեր Ընտելարանք
ո՛չ միայն լաւ առողջանութիւն, բաւական ուղղադրու-
թիւն և գիր դիտող վարժապետ չունին, այլ և շատ
անգամ ունեցածնին կամ հազիւ ծուռ շիտակ նահապե-
տական ձևով գրել և հեգեղ կգիտնան, և կամ աղաւաղ

և ինքնահնար եղանակներով եկեղեցւոյ մէջ երդել , որով աւելի քահանայից օգնական կրնան սեպուիլ եկեղեցւոյ մէջ , քան թէ մանկավարժ դպրոցի մէջ :

Ընտելարանները , որ դաստիարակութեան մուտք և նախաշաւիղ պիտի ըլլան , այսպիսի յետս ընդդէմ և խոտորնակ դնացքով կկազան : Ասոնցմէ աստիճանաբար վեր ելլելով կրնամք չափել նախակրթարանաց վիճակն ալ առանց մանրամասնութեան իջնալու :

Իսկ թէ ի՞նչ պէտք է աւանդել ուսումնարանի կամ երկրորդական վարժարանի մէջ , ընդհանրապէս զայն գաւառացիէն պահանջել և սպասել , ըստ մեզ անպատեհ և ընդունայն պահանջք է . վասն զի նախ անկարելի է գտնել մէկը , որ ուսումնարանի մէջ աւանդելի ուսմանց ամենուն միանգամայն հմուտ , յարմար և աւանդելու կարող ըլլայ . և երկրորդ՝ զանազան ուսմանց վատ դաստուներ ունենալու մասին գաւառացւոյն ուժը կը տկարանայ , մինչդեռ Կ. Պօլսոյ մէջ կարելի և դիւրին է այն՝ այցելու դասատուներ յատկացնելով չափաւոր թու չափներով :

Գաւառաց համար , ուր որ փոքր ՚ի շատէ ձեռնհասութիւն ունին , եթէ կարելի բան մը կայ , նախակրթարանի ուսմանց շրջանակն ու ընթացից պայմանեալ ժամանակը քիչ մը ընդարձակել , և չորս կամ հինգ տարւոյ շրջանի մէջ գոնէ կարեւորագոյն ուսումներն աւանդելն է . Մեր գիտողութեամբ գաւառաց համար կարեւորագոյն ուսանելի են պարզ հայերէն գրաբառ լեզու , ուսումն կրօնի ըստ ուղղափառ գաւառութեան մեր մայրենի եկեղեցւոյն , ազգային և սրբազան պատմութիւն , բարոյագիտութիւն , թուագիտութիւն , պարզ տոմարակալութիւն , աշխարհագրութիւն , տաճկերէն լեզու և եկեղեցական երգեցողութիւն :

Իսկ այն գիւղերը , որոնք առաձինն վարժապետներ ունենալու անկարող են , բայց տեղական դրիւք մէկ մէկու մօտաւոր , կրնան միանալ , և գոհացուցիչ ամաակաՆաւ կարող վարժապետներ տանիլ , զոր օրինակ . Նիկոմիդիոյ գաւառին մէջ Եալագ — տէրէ և Մէրտէկէօղ մէկմէկու հետ , և Բաղարու Միշագիւղ և Չէնկիլէր

գիւղերն ալ մէկմէկու հետ, որոնք քառորդ ժամաւ հեռի ըլլալով իրարմէ՝ մէկ գիւղի թաղեր կրնան համարուիլ, և երկուքը մէկ այցելու վարժապետով մը կրնան բաւականանալ. Բայց դժբաղդաբար խորարմատ ատելութեան, խռովութեան և անհամաձայնութեան որովայն, և երբեմն ալ նոյն իսկ թաղականութիւն և Հոգաբարձութիւն դպրոցի խնամակալութեան փառքը չկրնալ բաժնելնին՝ դրեթէ անկարելի ըրած են այսպիսի օգտաւէտ միութիւնները.

Այս և այսպիսի պատճառներով տեղ տեղ հաստատուած աղջկանց դպրոցներն ալ նոյն անշարժութեան մէջ կ'մնան, փոխանակ՝ ժամանակին պահանջման համեմատ՝ կը թուելու մտօք, բարուք և կանանց վերաբերեալ ձեռագործութեան կարեւոր բաներով. իրաւ, ասոնց ալ վարժիչ կապկսի, բայց երբ կամք է ջանք ըլլայ, կըրնայ միշտ պակսիլ.

Կներուի անշուշտ մեր դարաուղութեան՝ դիտողութիւն ընելու այս տեղ տեղ վարժոյցներու, կամ տան մէջ եղած դաստիարակութեան մասին, թէպէտ և ասոնք մասնաւոր բացառութիւններ են, և դաւառաց մէջ շատ քիչ կ'գտնուին.

Այս դիրքը բռնողները կամ այլոց հետ խռովելով կրնեն, կամ որպէս թէ իրենց վաւակները շատ սիրելիուն՝ չեն հանդուրժեր իրենց աչքէն հեռի՝ հասարակային կամ գիշերօթեայ դպրոցներ խրկել, և կամ որպէս թէ նոյն դպրոցներէն արդիւնք չկրնալով սպասել, տան մէջ զաւակնին կը թել և սովորեցնել կուղեն.

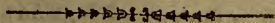
Ապացոյց չուզէր թէ ո՛րչափ վնասակար դրութիւն մ'է այս. Տղայ մը այնպիսի կղզիացեալ դրից մէջ, թէ քիչ կ'սովորի, թէ քիչ կ'գրթուի, և թէ քուսնձինն ապրելու տեսակ մը հաճոյից կ'վարժուի. այլովքն հանդերձ, փոխանակ դպրոցի օրինաց հնազանդել վարժուելով՝ քաղաքական և ընկերական կենաց տրամադրութեան մէջ մտնելու, փոխանակ մշակուելու մտօք եւ բարուք. վերջապէս, փոխանակ դպրոցի մէջ ընկերաց հետ մրցանքի բռնուելով աւելի յառաջագէտ ըլլալու. Ասոր վրայ կ'յանգի բոլոր փորձառութեան, և այս նիւթիս վրայ խորհող

եւ խօսողներու վկայութիւնը .

Սակայն այն՝ որ աւելի գէշն է , այսպէս ընող ծնողք իրենք զիրենք չատ անգամ դրացիութեան կամ ընկերականութեան պարտքէ իբրեւ ազատ ճանչնալով , հասարակաց դպրոցներու ծախուց մասնակցութենէն ալ կը հրաժարին , և ասով ընկերական ներդաշնակութիւնը կիսանգարեն .

Ուրեմն , եթէ կփափաքիմք արդիւնք սպասել մեր ո՛ր և է վարժարաններէն , պէտք է զանոնք իւրաքանչիւրն իրենց վախճանին ծառայելու վիճակին մէջ դնել . առաջին անգամ ուշադրութիւն ընել ընտելարանի , ուր կառնէ տղայ մը ուսման առաջին քայլախիտը , որպէս զի հոն դրուած մանկավարժը տեղեակ ըլլայ ըստ բաւականին ուղղադրութեան , առողջանութեան և գրի . Երկրորդ , ուշադրութիւն ընել Նախակրթարանաց բարեկարգութեան , Նախակրթարանաց՝ որ ինչպէս ըսինք , քիչ մը աւելի ընդարձակօրէն առնելով , գաւառաց համար երկրորդական վարժարանի կամ Ուսումնարանի տեղ պարտին ծառայել .

Ասիկա մեր ազատ դիտողութիւնն է , թէպէտ եւ նոյն իսկ Ուսումնական խորհրդոյ Հրահանգը ազատութիւն կուտայ այս խնդրոյն վրայ եղած ամէն փորձառութեամբ դիտողութեանց . Ուսումնական խորհուրդը նոյն Հրահանգին մէջ ուսմանց բաշխումն ընելով՝ մի և նոյն ընթացից եւ շրջանի վրայ ձեւած է թէ կ . Պօլսոյ և թէ գաւառական վարժարանաց մէջ աւանդելի ուսումները , Ասիկա ենթադրութենէ մը յառաջ եկած է , այս է թէ՛ ի՛նչ որ կ . Պօլսոյ վարժարանաց կրնայ պատշաճիլ , նոյնը գաւառական դպրոցաց ևս պատշաճական եւ գործադրելի է , որ առ այժմ անհնարին է , քանի որ նախախշատակեալ արդելքները մէջ տեղը կեցած են .

Վերադարձին կամ եղանակ ստացան

Ոճք ուսուցման վարժապետաց վարժապետք են .

Թայլերան .

Սոյն խնդրոյն վրայ չխօսած արժան կհամարիմք նըշանակել հոս Հրահանգին հետեւեալ երկու յօդուածները .

Յօդ. 45. Դասատուին պարտքն է աւանդելի դասը կանախաւ պատրաստել , եւ դիւրութոյց եղանակաւ աւանդել , աշակերտաց հասակին եւ կարողութեան համեմատ , եւ անմիջապէս ստուգել աշակերտաց հասկցած եւ ուսած ըլլալը .

Յօդ. 46. Ուսմանց դասադրքերը կեդրոնական Վարչութեան Ուսումնական խորհրդոյ գիտութեամբն ու հաւանութեամբը պիտի գործածուին , որոց ցանկը հրատարակուած պիտի ըլլայ .

Շատ իրաւունք կուտամք սոյն յօդուածոց պարունակութեան . առաջնոյն առջեւ կդատապարտուի այն վարժապետաց արարքը , որ առանց աշակերտաց կարողութեան չափը կշռելու , ամէն բանի մէջ իրենց պաշտելի եղած բարձր ոճով մը կխօսին , եւ ոմանք ալ առանց աշակերտին մտաց մէջ բան մը տպաւորելու հարեւանցի կերպով մը կանցնին կամ զանցառութեամբ եւ անհոգութեամբ , եւ կամ վրանին ծանրաբեռնեալ զբաղանաց եւ այցելութեանց հասնելու համար , իրկորդին առջեւ կդատապարտուի անոնց ըրածը , որ ինչպէս Երբեմն աչօքնիս տեսնելու դժբաղդութիւնն ունեցած

եմք , այլակրօն հեղինակաց դասագրքեր կգործածեն անխտրութեամբ , եւ աշակերտաց միտքը պղտորելու պատճառ կրլլան .

Ասոնք գրելով հանդերձ շատ կցաւիմք՝ որ ուսմանց դասագրքերու տակաւին շատ պակասութիւն ունիմք վարժապետ և վարժարան ունենալէն վերջը — թէ և այն ալ դեռ քիչ ունիմք մեր ազգին թուոյն եւ դրացի հը . պատակ ազգաց ունեցածին հետ բաղդատելով — դասագիրք պէտք է , որ վարժապետաց առաջնորդ եւ ուսուցման եղանակ ըսել է .

Իրաւ , այս վերջին տարիներուս զանազան ուսմանց վերաբերեալ դասագրքեր երեցան . մեք՝ առանց նոյն երկպահութիւնները պարտաւելու , վաղիկ ամէն գործ իրեն համեմատ արժէք ունի , եթէ դիտելու բան մ' ունիմք , այս է՝ որ փոյթ չէ տարուած նոյն դասագրքերու ընտելագոյնը և ուսուցման աւելի յարմարաւորն որոշելու , կամ եթէ չկայ , ձեռնհաս անձանց միջոցաւ պատրաստել տալու , որով պարտաւորած է իւրաքաչիւր վարժապետ իրեն յարմար երեցածը դասագիրք որոշելու .

Մտածել չուղէր դիտնալու համար՝ թէ ի՞նչ հետեւանք կրնայ ունենալ ասիկա , մանաւանդ այն դպրոցաց մէջ , յորս ամիսն անգամ մը վարժապետ փոխելու դժբաղդութիւնը կ'կենայ .

Ասոնք դիտելով ի հարկէ և Ուսումնական խորհուրդը , որոշած է՝ որ ուսմանց դասագրքերն իւր հաւանութեամբն ու գիտութեամբը գործածուին . բայց տակաւին չկրցանք տեսնել նոյն դասագրքերու հրատարակեալ ցուցակը՝ զոր խոստացած է .

Անշուշտ վարժապետական ժողովն ալ այս խնդրովս քիչ շատ դժադած է իւր դումարմանց մէջ , սակայն առանց վիճաբանութեան և որոշմանց պոքնադրութիւններն ալ ցարդ ևս բաղդ չունեցանք տեսնելու , կիսափաքիմք՝ որ տեսնեմք .

ԵՐՐԱՅԵՑԻՈՑ ՄԷՉ

ՀԱՆԴԵՐՁԵԱԼ ԿԵՆԱՑ

ՀԱՒԱՏՔԸ

(Շրջանակ . Տէ . Թի . Բ . Երէ . 105 .)

Դ.

— Ամեն տեղոյ ամէն ժամանակի ժողովուրդք հաւատացած են թէ մարդկային գոյութիւնը մահուան է վերջն ալ կտեւէ . բայց այս նոր գոյութեան կերպն ու վիճակը բացատրելու մէջ շատ մը տարբեր կարծիքներ կան . Հռովմայեցիք և անշուշտ ուրիշ հին հեթանոս աղգերն ալ այնպէս կկարծէին թէ հոգին , միայն գործելէ դադրած , դարձեալ մարմնոյն հետ միաւորեալ իրեն հետ գերեզմանին մէջ կրնակի . Ասկէց յառաջ եկած էր մեռելոց դադադներուն մէջ կերակուր դնելու սովորութիւնը , երթադրելով թէ անոնք տակաւին ուտելու պէտք կունենային . Ասկէց յառաջ եկած է նաև մեռելոց յուղարկաւորութեան ներկայ գոնուողներուն հացկերոյթ տալու սովորութիւնը , եւ հեթանոսները կհաւատային թէ մեռեալը նոյն հացկերոյթին հաղորդկրլար . ասկէց յառաջ եկած է վերջապէս թաղման մեծ կարևորութիւնը և թաղմանէ զրկուելու երկիւղը . ռոմկհտե , ըստ հեթանոսաց , թաղումը միայն կրնար մեռելոց հանգստութիւնը ապահովել .

Վիրգիլիոս Էնէականին մէջ Զ. 363 , մէջ կրերէ Պա.

լինոր անունով մէկը , զեկավար Էնէասայ նաւուն , որ
գիշերոյ մթութեան մէջ նաւէն ծովն իյնալով , եւ ջրոյ
երեսն անթաղ մնալով՝ այսպէս կազերսէ իւր տիրոջը .

Հողմ'ի ծովալին արդ զիս մղէ ,
կոծէ զդիակն իմ ալիք ,
Երդ մնեցուցեալ ըզքեղ'ի զուարթ
լոյս եթերին եւ 'ի սիք ,
Յանուն ծնողիդ քո եւ Յուկայ
մանկանդ'ի յոյս դեռալիթիթ ,
Ձիս յաղետից աստի զերծո' ,
քանզի կարես կորովիդ .
Ա'րկ զինեւ հող , եւ վելինեան
'ի նաւակայս ե'րթ ըզկնի ,
կամ ընդ ուրեք թէ գիցուհին
մայր ցուցանէ քեզ ուղի .
Ձի ո'չ կարծեմ զայսքան պըտոյտ
առանց վերնոց տեսչութեան
հատանել քեզ , եւ անցանել
'ի լող ընդ լիճն ըմալագեան .
Ձաջ քո առ իս ձգեա' առ հեգս ,
ա'ծ զիս ընդ քեզ ընդ ալիս ,
Ձի գէթ 'ի կայս խաղաղութեան
հանդեայց , մինչ շունչ չիցէ յիս .

Այս բոլոր ըսուածները հեթանոսաց հանդերձեալ
կենաց վրայ ունեցած հաւատքին ամենադոյզն նշանները
կրնան համարուիլ . որովհետեւ , մեռելոց վերաբերեալ
վերոյիշեալ սովորութիւններէն կրնանք հետեցունել՝ թէ
հեթանոսք տալիսին հատուցման վրայ դադարաւ չու-
նէին , հոգւոյն և մարմնոյն մէջ իրական զանազանու-
թիւն մը չէին նշմարեր , և իրենց համար մահը աւելի
կենսական գործողութեանց դադարումն էր , քան թէ
հոգւոյն և նիւթոյն իրարմէ բաժանումն .

Հեթանոսաց , մարդկային գոյութեան մահուանէ
վերջը այս կերպ շարունակութեան հաւատալուն այլան-
դակութիւնը՝ խորհրդածութեան առջև երկար չկրնաք

դիմանալ . որովհետեւ գիցուք թէ հոգին մարմնոյն հետ գերեզմանին մէջ կմնայ . բայց ի՞նչ կըլլայ հոգին և ո՞ւր կերթայ , երբոր մարմինը այրելով՝ մոխիր դառնայ , կամ դաղանաց կերակուր ըլլայ . Այն հեթանոսաց հաւատքին նայելով՝ նոյն աստե՛ն հոգին անօտ տարրէ մը կազմուած և մարմնաւոր զգայութեանց անհայելի ուրուականի մը ձև առնելով կապրի , պահելով առաջուց իր հետ միացած մարմնոյն կերպարանքը , ինչպէս բանաստեղծք իրենց գրուածոց մէջ նկարագրած են զայս . Հեթանոսք հոգւոյն իբրեւ բնակարան յատկացուցած էին դժոխքը , զոր երկրիս մէջտեղը կհամարէին , և հոն ժողովուած կկարծէին բոլոր ուրուականները . հոն կըփէին , հոգին բաժանեալ ի մարմնոյն , նախ և յառաջ դատաստանի մը ենթարկուելով , իւր բարի կամ չար գործոց հատուցումն կընդունի : Հեթանոսաց այս տեսակ դատաստանի և հատուցման դաղափար ունենալը՝ կընանք ապացոյց համարիլ հանդերձեալ կենաց մ' ալ հաւատալնուն . Այս վարդապետութիւնը՝ առաջին անգամ Հոմերոսի գրուածոց մէջ կերևի , բայց խիստ անկատար և մութ կերպով . Տարտալուրը Արամազդայ սերունդէն յաղթուած և թագաւորութիւննին կորսնցնող Տիտաններուն բնակութիւնն էր . Եղիսեան դաշտը քանի մը երջանիկ մահկանացուաց վերապահեալ էր , ոչ թէ իբրեւ վարձ իրենց առաքինութեանց կամ քաջութեանց , այլ միայն անմահներուն աբեհակից ըլլալնուն համար . Ուրիշ հոգիները Մանդարամետը կերթային , ուր տխուր և դատարկ կեանք մը կանցունէին այնպիսի վիճակի մը մէջ , որ հազիւ իրենք իրենց վրայ դիտակցութիւն կունենային , ոչ ցաւ և ոչ ուրախութիւն կզգային . Վիրգիլիոս ասոր հակառակը կըսէ՝ թէ Տարտալուր չարերուն համար տանջանաց տեղ մը , և Եղիսեան դաշտն ալ՝ առաքինեաց համար երանութեան տեղ մ' է , երկու տեղին մէջ ալ հոգիները թէ՛ կզգան և թէ՛ կյիշեն . Վիրգիլիոսի վարդապետութեան՝ Հոմերոսի վարդապետութենէն ունեցած տարբերութեան մէջ բարոյական դաղափարի իրական յառաջադիմութիւն մը կտեսնուի :

ժիլիստիայութիւնը կանուխէն փորձ փորձեց ժողովրդեան մը բնական եղած ճշմարիտ հաւատալիքները իբրև մեծամեծ խնդիրներ կասկածանաց ներքև դնել, և խելքով լուծել զանոնք, բայց կատարելապէս չյաջողեցաւ. Այս հաւատալիքներէն մէկն էր հոգւոյ անմահութիւնը, զոր հին նիւթակրօն դպրոցք, ինչպէս և արդիւք բացէ 'ի բաց մերժած են. թող նիւթակրօնութիւնը մեծամեծ ճիգեր ընէ այս վարդապետութիւնը տապալելու. սակայն երբէք չպիտի կարենայ յաջողիլ, մինչդեռ հոգւոյ անմահութիւնը մարդկային բնութեան հիմն է.

Յերաւի, Հրէից աղգն ալ, 'ի սկզբան հոգւոյ անմահութեան վրայ ուրիշ հեթանոս ազգերէն աւելի պայծառ գաղափարներ չունէր, մինչև որ Մովսէս Աստուծոյ մէջ առաւ և հաստատեց անոնց մտաց մէջ այնպիսի սկզբունքներ՝ որոնք եթէ որոշ կերպով չէին ցցուներ հոգւոյ անմահութիւնը, գէթ լուսնայն կպարունակէին իրենց մէջ այս հաւատքը.

Հին եբրայեցիներն ուրիշ ամէն ազգաց հետ կհաւատային՝ թէ մահուանէ վերջը մարդկային գոյութիւնը կշարունակէ. այս սոոյգ իրողութիւն մ' է, զոր ապացուցանելու համար բաւական է անոնց Եգիպտացւոց հետ ունեցած յարաբերութիւնը մէջ բերել. Յայտնի է՝ թէ հանդերձեալ կենաց վարդապետութիւնը մեծ կարևորութիւն ունէր Եգիպտացւոց աստուածաբանութեան մէջ. Հնդամատեանը աւելի զօրաւոր փաստ մը կհանէ մեր առջև Մովսէսի ժամանակի Հրէից հանդերձեալ կենաց գոյութեան վրայ ունեցած հաւատքը ցցունելու համար. այն է՝ մեռեալները կանչելու սովորութիւնը. Երկրորդ Օրինաց գիրքը կարգիլէ անոնց խորհուրդհարցնելը իրենցմէ գաղտնի բաներ իմանալու համար. Մ' գրանցէ 'ի 46 ' որ անցէ զատուր էր Կո' զգոտուր էր զհոգով, և գիւնցէ զգիւնցէ զգիւնցէ. . . . Եւ Կոտուրէն Կոտուրէն Կոտուրէն և Կոտուրէն Կոտուրէն Կոտուրէն. (Երկ. Օր. ԺԸ. 10—12.) Ղևտականն ալ քարկոծելու կդատապարտէ այն վհուկները, որոնց կրիմէին շատերն այսպիսի դիւթութիւններ ընել տալու համար. Եւ այդ Կո'

ինչ արդ ևնեցե զհոյ ևս գէտ, ճանաչեալ ևս արմատ ևս
 ևնեցե ևնեցե զի ճանաչար ևն (Ղևար. Ի. 27.) Սառուղ
 'ի սկզբան վհուկները և գէտերը բնաջինջ բրաւ, որոնք
 կըսէին թէ մեռելոց հետ հաղորդակցութիւն ունին և
 անոնց խորհուրդ կհարցունեն (Ա. Թ. Ի. ԻԸ) : Սակայն,
 Սառուղ իր վերջի օրերուն վտանգաց մէջ գաղտնի Ա
 յենդովրի վհուկին կղիմէ Սամուէլի հոգին կանչել տա
 լու համար :

Յակոբ իր Յովսէփ որդւոյն մահը լսելով կկանչէ .
 Ինչեւ ասին Դոմ ևս որքին էմ 'ի Դոմի . (Ծն. ԼԵ. 35.)
 Արդ Յակոբ համոզուած էր թէ Յովսէփ գաղաններէն
 պատուած է, ուրեմն չէր յուսար թէ իւր որդւոյն հետ
 պիտի կրնայ միեւնոյն գերեզմանի մէջ թաղուիլ, այլ
 կհաւատար թէ զանիկա մեռելոց բնակարան համա
 րուած դժոխքին (շեւ) մէջ պիտի գտնէ : Սուրբ գրոց
 մէջ գտնուած Դոմի բառը ստէպ այս նշանակութեամբ
 գործածուած է : Դարձեալ ասկէց յառաջ եկած է սուրբ
 գրոց մէջ յաճախ գործածուած սա խօսքին ձեւը . Յ
 Դոմ ևս ճանաչար ևն կամ ևս ևս ևն (Ծն. ԻԵ. 8. ԼԵ.
 29. ԻԹ. 33. Թ. Ի. 24. Եբ. Օբ. ԼԲ. 50.) Այս խօսքը
 կնշանակէ մեռելոց 'ի դժոխս իջնալը, եւ ոչ թէ պար
 զապէս գերեզմանին մէջ թաղուիլ . որովհետեւ այնպի
 սի մարդոց համար ալ ըսուած է, որոնց ոսկորտիքը
 բնաւ իրենց նախնեաց ոսկորներուն հետ չեն թաղուած :
 Մովսիսի եւ Ահարօնի համար յառաջ 'ի ճանաչար ևն ըսու
 ած է սուրբ գրոց մէջ . սակայն երկուքին գերեզման
 ներն ալ Արաբիոյ անապատին մէջ էին, մէկինը՝ Հովր,
 եւ միւսինը՝ Նաբաւ լեռան վրայ, իրենց հարց գերեզ
 մաններէն իրիտ հեռի :

Այս ձեռնարկութեան արժէքը ցցունելու համար,
 պէտք է գիտնալ թէ Հրեայք ինչ կարծիք ունէին մեռել
 ոց խորհրդաւոր բնակարանին և անոր մէջ բնակողներուն
 վիճակին վրայ . Հնգամատեանը բոլորովին կլռէ ասոր
 վրայ . ուստի Հին կտակարանի միւս գրոց մէջ պէտք
 է փնտռենք դժոխքին նկարագրութիւնը, և Հրէից գոնէ
 մինչեւ յարութեան ժամանակ՝ մեռելոց վիճակին վրայ
 շնեցած գաղափարները :

ԳԺՈՒՍՔԸ*, ԵՐԿՐԻԱ մէջ տեղն է, կըսեն, Հոմերոսի Սանդարամետին, և Վիրգիլիոսի Տարսարոսի նման: Բոլոր ազգաց աւանդութիւնները, մահուանէ վերջը հազար բնակարանը երկրիս խորն ըլլալուն վրայ համաձայն են: Վիրգիլիոս այս ստորերկրեայ բնակարանին դուռը Ավերոն քին քով կ'ընէ. Հոմերոս ալ, իր Սանդարամետին համար այս աշխարհիս հետ հաղորդակցութիւն ունի, կըսէ, այրի մը միջոցաւ, զոր Ովկիանոսին ծայրը կ'ընէ: Հիններն ալ, Հոմերոսի այս կարծիքէն առիթ առնելով՝ երբոր քաղաք մը կ'ընէին, քովը խոր հոր մը կընային իբրեւ մեռելոց հետ յարաբերութեան միջոց մը. Թէպէտ և Ս. Գիրքը ասոր վրայ բան մը չըսէր, սակայն այս ստոյգ է՝ Թէ Հրեայք ստորերկրեայ բնակարանի մը կհաւատային, ուր բոլոր հոգիները ժողովուած կհամարէին: Յովբ.՝ գԺՈՒՍՔԻՆ խորութիւնը երկնից բարձրութեան հետ կհամեմատէ. Բարձր են երկնք, ... Խոր են դժոխք. (Յովբ. ԺԱ. 8.) Ինչպէս Սաղմոսն ալ, Թէ երանեմ յերկնս՝ որ անոր ես, և թէ իջնեմ՝ ի դժոխս՝ և անոր մար ես. (Սաղ. ՃԼԸ. 5.) Նոյնպէս Ամովս մարգարէն ալ, Զի եթէ ծառկեսցին ի դժոխս, անոր յետն իմ կորցնացն զնոս. (Ամով. Թ. 2.) Սուրբ Գրոց մէջ գԺՈՒՍՔԸ իբրեւ անդունդ մը կը ներկայացուի. (Յովբ. ԺԷ. 6.) Սաղմոսն մէջալ իբրեւ գուռ մը. որ իջնեմ ի գուռ. ԶԷ. 5: Նոյնպէս ալ երկրիս ստորին կողմերը հաստատուած լիճ մը. Յովբի դժոխքը, ճիշդ Հոմերոսի Սանդարամետին նման է. Յերէր աղճաղքն յաւիտենական՝ ուր որ գոյ լոյս, և ոչ գոռանել զիւնս մարդկան: (Յովբ. Ժ. 22.) Նոյն գԺՈՒՍՔԸ հանգստեան տեղ մ'է. Զի այժմ հանդարտեալ դադարէի, և ննջեցեալ հանգչի. (Յովբ. Գ. 13.) Նոյնպէս երէր մարացեալ. (Սաղ. 22. 13.) Հոգիները հոն տեսակ մը քնոյ մէջ ընկղմած են, գիշեր մ'է, ուր աշխատութիւն կդադարի. հոն՝ իմաստասիրութիւնը, գիտութիւնը և իմաստութիւնը օգուտ մը չունին. Մեռեալն ոչ են գիտակի՝ և ոչ երէր. (Ժով. Թ. 5.) Վասն

* Յուն. ըստ Եօթանասնից «Ատէս» : Լատ. ըստ Վուլգայի «Ինֆէռնուս» :

նի ոչ գործ և խորհուրդ և բերանիւն և խոստովանելու եղանակն 'ի դժոխս' . (Սնդ . 10 .) Հոն ' ամէն կարգ խանդարուած է . Ընդ խաբարս և ընդ խորհրդանոց երկրէ , որ Կարգապետ էին 'ի սուրս իրեանց , կամ ընդ ելեանս՝ որոց քաղաք էր ոսկի կամ էբբ դառայս՝ որտ ոչ տեսնէ զլոյս Փայր և ձեռնադէն : (Յովբ . Գ . 13—19 :) Եղեկիէլ մարգարէին քանի մը խօսքերէն կհետեւի թէ մեռեալք՝ հոն ազգերու , ցեղերու և ընտանեաց բաժնուած են . (Եղե . ԼԲ . 17 .)

Դժոխքին մէջ զԱստուած օրհնել չկայ , անոր համար բարեպաշտ հրեայք կփափաքէին՝ որ երկրի վրայ շատ ապրին և օրհնեն զԱստուած : Ոչ թէ մեռելք օրհնեցեն զեղ , և ոչ ամենեւեմ՝ որտ իջանէն 'ի դժոխս' . (Սուր . ՃԺԳ . 17 .) Եղեկիա շնորհակալ կըլլայ Աստուծոյ՝ որ իրեն առողջութիւն տուաւ , որով զինքը օրհնելու ժամանակ պիտի ունենայ տակաւին . Զի ոչ թէ , կըսէ , որտ 'ի դժոխս' են , խոստովանալն առ թեղ , եւ ոչ մեռելք օրհնեցեն զեղ . (Եսայ . ԼԸ . 18 .)

Քիչ մը վերն ըսինք՝ թէ դժոխքին մէջ հոգիները տեսակ մը քնոյ մէջ ընկղմած են . պէտք չէ որ քան թաւը իր բառական նշանակութիւնովը առնենք , այլ բոլորովին այլաբանական է : Յովբայ խօսքերէն կրնամք հետեւեցնել թէ՝ հոն մեռեալք տխրութեան ենթակայ են , եւ ոչ 'ի նորա սէրցումս' . (Յովբ . ԺԳ . 22 .) Եսայի Բարեբընի թագաւորին դժոխքին մէջ դացած ժամանակ՝ հոն մեռելոց զգացած դողումն ու զարմացումը կնկարագրէ . Դժոխք 'ի ներսսոր դառնացան 'ի պարահէլն թեղ որտ տեսնեցեն զեղ՝ զարմացին : (Եսայի . ԺԳ . 9—16 .) Թերեւս այս խօսքը իրմէ առջի տան խօսքին նման բանաստեղծական ձև մը համարուի , ուր՝ մարգարէն Լիբանանու մայրերուն խօսիլ կուտայ , որոնք յաղթականին անկման վրայ կծափահարեն և կաղաղակեն . Եւ քառն Լիբանանու տունարտ էլեն թեղ . և մայրն Լիբանանու տուն , թէ յորժ հետե դադարեցեր՝ ոչ ելին 'ի թեղ քաղաքս : (Եսայ . ԺԳ . 8 .) Սակայն Եսայեայ դժոխքին համար ըսածները Ս . Գրոց ուրիշ տեղերն ալ կհաստատեն , երբոր Սաւուղ վհուկին կանչել տուաւ զՍամուէլ , մարգարէն կըսէ Սաւուղայ . Զի՞ անցեր դեռ ելանել են , (Ա . Թագ . ԻԸ . 15 .) Եւ վերջը՝ Սամուէլ Սաւուղայ գլխուն գալիքը կյայտնէ :

Ուրեմն Ս. Գրոց հեղինակները գիտէին թէ մեռեալք բողոքովին անգէտ չեն աշխարհիս իրողութեանց . Սամուէլի գերեզմանին խորէն ապագայն գուշակելը՝ յիշաւի բացառութիւն մ' է . և չհակառակիր այն օգիւտութեան՝ որ քիչ մը յառաջ դժոխքի բնակչաց ընծայուեցաւ աշխարհիս անցքերուն նկատմամբ . բայց և այնպէս փաստ մ' է ապացուցանելու՝ թէ մեռելոց հոգիները ո՛չ ոչնչացած և ո՛չ իսկ զրկեալ են իրենց գիտակցութենէն .

ինչպէս կերեւի նախընթաց խօսքերէն . դժոխքը թէ եւ տանջանաց տեղ մը չէ , բայց և այնպէս եւ ոչ երջանկութեան տեղ մը . եւ այս գաղափարը քրիստոնէական վարդապետութեան ալ համաձայն կուգայ . Յիսուս Քրիստոս միայն կրնար բանալ երկնից դուռը՝ դժոխքին մէջ իրենց ազատութեանը սպասող հին արգարող համար . Հոն էր որ իջաւ Գրիգին հոգին . այն տեղ գլուխ ուղեւորուն աւետելու այն մեծ արդիւնքը , որով իրենց գերութեան վերջ կուտար . Հանգանակը պարզապէս Յիսուսի Քրիստոսի դժոխք իջնալը կտատմէ՝ . Բայց Պօղոս Լ . Առաքեալը առ կողոսացիս Բ. Գլ . Բ . 15 . եւ առ Գիլիպպեցիս գրած թղթոյն Բ. Գլ . Բ . 10 համարներուն մէջ , և Պետրոս Ս . Առաքեալը իր Ա . Թ . Լ . Դ . 13-18 — 20 համարներուն մէջ , Յիսուսի Քրիստոսի ՚ի դժոխս իջնալուն նպատակը կ'յայտնեն , որ էր նոյն բանտին մէջ արգիլեալ հոգւոց վրկութեան աւետիսը , դժոխոց իշխանութեան և մահու յաղթող Յիսուսին փառաւորութիւնը , և երկնից արքայութեան գրան բացուիլը , որ մինչև այն ատեն փակուած էր մարդկանց դէմ .

Մարդիկ գիտէին , թէ կայ դժոխք մը . սակայն այս ծանօթութիւնը իրենց բարոյական կենաց վրայ բնաւ ազդեցութիւն մը չէր ընել . որովհետեւ համոզուած էին թէ հոն ոչ առաքինութեան համար վարձք՝ և ոչ ալ մոլութեան համար պատիժ պատրաստուած էր . Նոյն դժոխքին մէջ բանտարկեալ հոգւոց վիճակը երկրի վրայ ապրող արդարներէն իբրեւ վշրձք չէր կրնար նկատուիլ . եւ մեղաւորներէն ալ՝ իբրեւ ճշմարիտ պատուհաս . Այս

նախնիքաց խորհրդածութիւնները թէպէտ եւ կհաս-
տատեն հին Եբրայեցւոյ գերեզմանէն անդին մարդկային
դոյութեան տեւականութեան հաւատքը, սակայն ո՛չ
հոգւոյն բուն անմահութեան, և ոչ ալ մահուանէ վերջը
գործոյ հատուցման հաւատքը կապացուցանեն. քրն-
նենք ուրեմն թէ մեր Հրէից տուած նախապատուութեան
պատճառն ինչ է. Գիտենք թէ Դժոխքի վարդապետու-
թեան վրայ ուրիշ ազդերէն աւելի պայծառ դաղափար
չունէին, բայց զիրենք ուրիշ ազդերէն նախապատիւ
համարելնուս պատճառն այս է՝ թէ անոնք ուրիշ ազգաց
պէս հոգւոյ անմահութեան հաւատալնէն զատ՝ յա-
րութեան հաւատքն ալ ունէին, ինչպէս յետագայ գե-
խոյն մէջ պիտի ցուցնենք.

Ե

Հրէութիւնն և հեթանոսական փիլիսոփայութիւնը
մարդուս հանդերձեալ վախճանին վրայ՝ բոլորովին
իրարմէ տարբեր երկու խորհրդածութիւններ ըրած են.
Հեթանոսաց հոգւոյն անմահութեան հաւատալու դրու-
թեան մէջ՝ երկու գլխաւոր սկզբունք կտեսնուի. ա-
ռաջինն այն է՝ թէ չարը հարկաւոր և անեղծանելի է.
երկրորդն ալ այն է՝ թէ չարին աղբիւրը նիւթն է. Ու-
րեմն մարմինը դէպ 'ի բարին երթալու անյաղթելի խո-
չընդոտն, և ներկայ կեանքն ալ անկում մ' է. ուրեմն
հոգին՝ կատարելութիւնը, արժանաւորութիւնը և
երջանկութիւնը վերստին ստանալու համար, պէտք է
որ զինքը նիւթական բնութեան հետ պարաւանդող շըղ-
թայները խորտակէ. Այն ատեն և միայն այն ատենն
է, որ հոգին իւր բուն էութեան վերածուելով՝ պիտի
կարենայ ճշմարտութիւնը առանց վարագուրի տեսնել և
երջանիկ ապրիլ. Ահա Պղատոնական վարդապետու-
թիւնը հոգւոյ անմահութեան վրայ. Սակայն, եթէ հո-
գւոյ և մարմնոյ միութիւնը բնութեան հակառակ է,
ինչպէս պիտի ըլլայ՝ որ օր մը դարձեալ իրարու հետ

պիտի միանան : Ըստ Պղատոնական վարդապետութեան՝ հոգւոյն իր երկրաւոր բանտին մէջ վերադարձը , երանութիւն վայելելու խոչնդոտն է , և հետեւապէս մարդուս ունենալիք վերջին վիճակին իբրեւ լրացուցիչ մասն չկրնար համարուիլ :

Ս. Գրոց հանդերձեալ կենաց վրայ պարունակած հաւատքը բոլորովին տարբեր է Պղատոնական վարդապետութենէն : Մարմինը՝ ինքնին առաքինութեան եւ երջանկութեան խոչնդոտն չէ : Մարդս կազմուղ երկու տարբերաց մէջ տիրած հակառակութիւնը՝ ո՛չ յսկզբնէ եւ ո՛չ ալ յիսկութենէ է , այս հակառակութիւնն անկարգութիւն եւ դիպուածոյ անկարգութիւն մ' է ազատ օրինազանցութենէ ծագած , որով բանականութիւնն Աստուծոյ , զգայարանքներն՝ բանականութեան , եւ նիւթն ալ՝ մարդուն դէմ ապստամբեցան : Եթէ մեր բանը դերագոյն բանականութեան , Աստուծոյ հնազանդի , կրնայ հարկաւոր զօրութիւնն ստանալ զգայարանքները պարտուց հնազանդեցունելու , մարմինն ալ իւր առաջին պաշտօնին ծառայեցունելու համար , այսինքն հոգւոյն իբրեւ օգնական եւ գործի ըլլալ իր հոգեւոր վախճանին հասնելու համար : Մարմինը հոգւոյն պէտք ունի , բայց հոգին ալ մարմնոյ հետ միանալու համար ստեղծուած ըլլալով , այս միութենէն դուրս իւր վախճանին չկրնար հասնիլ : Հոգւոյ եւ մարմնոյ միութեան կատարեալներդաշնակութիւնը ներկայ կենաց յատուկ չէ , ասիկա հանդերձեալ կենաց վերապահեալ է : Ուրեմն ոչ թէ միայն հոգին , ինչպէս կկարծեն Յունաց և Հնդկաց փիլիսոփայները , այլ ամբողջ մարդն է՝ որ հանդերձեալ կենաց մէջ իր գործոց համեմատ վարձք կամ պատիժ պիտի ընդունի : Թաւառիկ յարութեան վարդապետութեան իբրեւ հիմն համարուող գաղափարները :

Հրէից՝ մարմնոց յարութեան հաւատալն ապացուցանելու համար ամենէն հին յիշատակարանը Յովբայ գիրքն է : զանազան կարծիքներ եղած են Յովբայ գրոց հեղինակին ո՛վ ըլլալուն և նոյն գրոց ո՛ր թուականին գրուած ըլլալուն վրայ : Նոյն գրոց գեղեցկութեան եւ իր մէջ պարունակուած ճոխութեանց , խմաստից և արամեայ

բնական կապակցութեանց նայելով կրնամք ըսել՝ թէ Յովբայ գիրքը եբրայական գրականութեան ամենէն աւելի ծաղկեալ թուականին գրուած է, որ է Դաւթի կամ Սողոմոնի թագաւորութեանց թուականը:

Ահաւասիկ Յովբայ գրոյ մէջ յարութեան վերաբերող կտորները: Ո՞րպէս ինչ գրել զբռն էմ, և հանել զնոսա՞ն ի մահան յաւիտեան, գրչաւ երկաթեալ ի կապարի կամ ի վե՛մ Ժանդակեալ: Պիտե՞լի գեղե՛մ զի ճշմանսս որ է՝ որ Լա՛ծանելոցն է զնա՞ յերկրէ, յարոյցանել զմօրն էմ, որ իրեաց զայս ասենայն: Ի Տեսանէ Ժնորեցաւ ինչ այս, զոր ետ անիին իմո՛մ իբրե՛ք եմ, զոր ան իմ երես՝ և ոչ այլ ոք: Ափեալն ինչ վա՛ճանեցաւ ի ձեռք իմ: (Յովբ. ԺԹ. 23 — 27.)

Այս խօսքերէն աւելի պայծառ խօսք չկրնար ըլլալ Հրէից՝ ինչպէս նաև ամեն ողջամիտ քրիստոնէից յարութեան հաւատալն ապացուցանելու համար: Սակայն բանական աղանդաւորք քրիստոնէութեան հիմն համարուած գլխաւոր ճշմարտութիւնները և Ս. Գրոց իմաստները աղաւաղել և խժբժել ուղած են: Այս իմաստուն կարծուած փրկիստիայներն ամբողջ Ս. Գիրքը քննադատել և ըստ քմաց մեկնել համարձակած ժամանակին, բարեբաղդաբար ինչ վարդապետութիւն՝ որ բւրացած կամ մերժել ուղած են, նոյնը հաստատող ապացոյցներով լի են Ս. Գիրք. Թէպէտ և իրենք հազար ու մէկ տեսակ մեկնութիւններ կուտան իրենց բանին չեկած խօսքին, բայց պէտք չէ որ զարմանանք առոր վրայ, մինչդեռ անոնց սկզբունք եղած է Ս. Գիրքը ուղածնուն պէս մեկնել, և իրենց խելքին յարմար եկածն ընդունիլ, և չեկածն ալ մէկ կողմ դնել:

Բանական աղանդաւորք Յովբայ յարութեան և հանդերձեալ կենաց մէջ հողւոյ և մարմնոյ միութեան համար ըսած խօսքերուն՝ թիւր և սխալ մեկնութիւններ տուած են, որպէս թէ Յովբ. իր ըսածներով ոչ թէ յարութիւնը ակնարկել կուզէ, այլ իր մարմնոյն առողջութիւնը: որպէս թէ Յովբ.՝ որ մը իմ պառկած երկրէս պիտի ելլեմ և վէրքերով մաշած մորթս դարձեալ իր նախկին անարատութիւնը պիտի ատանայ ըսելով՝ կուզէ հասնելուն թէ վերադառնալ իւր առաջին առողջ վիճակին պիտի հասնի, Լաւ. մենք ալ կըսեմք՝ թէ բնագրի մը իմաստը ճիշդ

հասկնալու համար՝ պէտք է որ ամբողջ խօսքը մէջ բերուի առանց նոյն խօսքին քանի մը կտորներն առնելու ըստ կամս անձին : Օրինակի համար , եթէ սա խօսքերը Գիտեմ , զի ճշգրտեալն է՝ որ լաւանելոցն է զիս յերկրէ , յարողանել շնորհն էմ , որ կրեաց շալա տեւայն , մինակ առնենք , և բնաւ ասոնց յարակից խօսքերը մէջ չբերենք , թերևս բանական աղանդաւորաց տուած թիւր մեկնութեամբն հասկցուին . սակայն ուրիշ խօսքեր ալ կան , որոնք ծուռ մեկնութիւն չեն կրնար վերցնել . ինչպէս սա հետեւեալ խօսքերը . Զոր էս անշին իմո՞ւ իրաքե՞ս էմ , զոր ան էմ եղես , և ալ այլ ոչ . ահա այստունը վերոյդբեալ խօսքերը կատարելապէս կպարզէ , և խիստ բնական իմաստ մը կպարունակէ աստուածատեսութեան՝ զոր պիտի ունենայ յաբուցեալ արդարը . եւ թէ որ Յովբ իւր առողջութեան վաւիաքը յայտնելու համար ըսած համարիմք , այն ատեն հակասութեան մէջ ինկած կըլլայ . որովհետեւ անդադար իր աղատութեան կփափաքի , եւ այն աղատութիւնն ալ մահուամբ միայն կյուսայ դտնել , ինք վստահ էր թէ մահը քիչ ժամանակէն պիտի գայ՝ և իւր ազեալից վերջ պիտի տայ . ուրեմն ինչպէս վերահաս մահուան վրայ ունեցած համոզման իր առաջին վիճակին հասնելու ապահովութիւնը կյաջորդէ այսչափ շուտով :

Բոլոր սուրբ գրոց թարգմանիչք եւ մեկնիչք Յովբայ խօսքերն յարութեան վրայ կմեկնեն , եւ երբէք ուրիշ իմաստ չեն ընծայեր :

Որոնք որ Յովբայ դրքերուն իննեւտասներորդ գլխուն քսան եւ հինգերորդ համարին մէջ շարունակած խօսքերուն անհարազատ իմաստներ կընծայեն , ըսել է թէ նոյն համարէն առաջ եւ վերջը դրոնուած խօսքերուն լաւ ուշադրութիւն չեն ըներ : Յովբ իւր կրած տառապանքը , ամենէն անարդուիլը , եւ յանհարկն անմխիթար վիճակն աղիոգորմ կերպով նկարագրելէն վերջը , կսկսի յուսոյ օրհնութիւն մը , եւ ցնծութեան շարժումներ ցցունել իւր վրայ : Ո՞րպէս ինչ գրել զհոն էմ Գրեալ երկաթեալն՝ ի կապրէ կամ ի վեմ ասորակեալ : Այսչափ բարձր սկսուած մը յարմարութիւն չէր առներ , եթէ Յովբ իւր մարմնոյն բժշկութեան վրայ խօսէր , եւ այն :

չափի հարկ չկար՝ որ մարմնոյն բժշկութեան դէպքը ան-
ընջելի կերպով փորագրել տար , կամ մարմարինի կամ
կոպարի վրայ , Ապա ուրեմն Յովը նոյն խօսքերով հան
դերձեալ կենաց եւ յարութեան յոյսը բացատրել կու-
ղէր : Ինչպէս նոյն գլխոյն վերջին երկու համարներէն ալ
կհաստատուի :

Յովբայ Կրոյ մէջ յարութեան եւ հանդերձեալ կենաց
վրայ դառնում քանի մը դժուարին կէտերն ըստ բա-
ւականին լուսարաններէս վերջը , անցնինք նոյն Կրոյ մէջ
դառնում ուրիշ դժուարութեան մ' ալ : Կան քանի մը
խօսքեր , որոնք առիթ տուած են ոմանց կարծելու՝
թէ գերեզմանը յաւիտենական բանտ մ' է , ուրկէց մեռ-
եալք այլ եւս չպիտի ելլեն . ահաւասիկ սոյն խօսքերն :
Ալէ + « Եւ եւս ոչ եւս իցեմ . Իբրեւ դաւա ընկաւ Երեմիայ : Զի երե-
ւելանցե մարդ 'ի դժոխս , ո՛չ եւս ելանցե : (Յովբ . Խ. 8—9 .) Զի
քոյ յոյս ծառայ , դե լիպեոյ եւ կորեացի , Ժառանգամ Ժողկեացի , եւ
դառաւիղ նորա մի՛ պաշտօնացի , երե թերացի Երկրի արձառ նորա ,
եւ 'ի փարե վախճանեացի Բաւն նորա , 'ի հոգոյ ջրոյ ծաղկեացի , եւ
արացի հոռնիս Իբրեւ զնորաստանի : Բայց այր վախճանեալ քնաց , անկեալ
մարդ ո՛չ եւս իցե եւ մարդ ննջեաց , եւ ո՛չ յարեցե : (Յովբ .
Ժ. 7 . 7—12 .) Իթէ վեր 'ի վերոյ նայինք այս խօսքերը ,
ոչ թէ միայն մարմնոց յարութիւնն՝ այլ ընդհանրապէս
հանդերձեալ կեանքն ալ կրնանք հերքել :

Սակայն քննենք՝ թէ կարծիքնիս ճշմարիտ է : Նա-
խընթաց խօսքերուն իմաստն է՝ թէ միանգամ մեռած
մարդն այլ եւս չպիտի կրնայ 'ի կեանս վերադառնալ , մի-
անգամ մահուամբ փակուած աչքեր այլ եւս չպիտի լոյս
տեսնեն : Բայց ո՞ր կեանքն է այն , ուսկից մեռեալք
զրկուած են . ի՞նչ լոյս է այն՝ զոր այլ եւս չպիտի տես-
նեն . Ո՛չ ապաքէն ներկայ կեանքն եւ այս աշխարհս լու-
սաւորող լոյսը . Յովբայ խօսքերն ո՛չ յարուցեալ մար-
դուն կենաց , եւ ո՛չ ալ հանդերձեալ աշխարհի լուսոյն
համար են . Յարութեամբ նոր իրաց կարգ մը պիտի հաստ-
տատուի , նոր երկինք , նոր երկիր եւ նոր կեանք : Մահ-
աւանէ վերջը երկրաւոր դոյութեան շարունակութիւն
երազելը ցնորական յոյս մ' է . Յովբ , ըսելէն վերջը թէ 'ի
դժոխս իջած մարդն այլ եւս չպիտի ելլէ , կյաւելու . Ու

դրոյցն 'ի գոհն էր, և ոչ և ծանօցէ զսոսիսն (Յով. Է. 10) .
 Ուրեմն մահը ներկայ աշխարհէն յաւիտենական հրաժեշտ
 մ'է, Գերեզման իջնողն այլ ևս չպիտի տեսնէ իրեն
 առաջ ծանօթ եղող առարկայները . օր մը անշուշտ ա-
 լելի պայծառ լուսոյ մը պիտի բանայ աչքերը, և այն
 ատեն ներկայ աշխարհը՝ ուրիշ նոր աշխարհի մը տեղի
 պիտի տայ . Հոս ալ դարձեալ Յովբայ յայտնի վկա-
 յութիւնը մէջ բերեմք . մի և նոյն խօսքին մէջ՝ ուր
 կերեւի՝ թէ յարութիւնը կհերքէ, ալ առեկի քաղաքայտ
 կերպով հաստատէ զայն . ըսելէն վերջը թէ՛ երբեք չեն
 քնայ և ոչ յարեցէ, կյաւելու, մեռնելէն ետքն . (Յով. Է. 12 .)
 եւ եթէ Յովբ իր սրտին մէջ վերջին կան
 ազատութեան յոյս մը չունենար, ինչպէս ինչո՞ւ չա-
 մարներուն մէջ պիտի կրնար ըսել Աստուծոյ՝ առաջ քե-
 ըր թէ՛ երանէ՛ ինչ 'ի դժոխս պահելի դիմ, և ինչո՞ւ չեն
 մեռնել անցանէր Բաբելոնէն քա, և Ժամանակէր ինչ ժամանակ
 առնէր ինչ յեշորոյ, ինչ մեռանէցէ մարդ՝ կեցցէ, զիմանալ զո-
 ռա քնայ իբրոյ . Ապաւեցից մեռնել մեռանէք լինցէ :

Այս ալ նշանակենք՝ թէ ներկայ աշխարհի եղծու-
 մը մարգարէներէն գուշակուած և Յիսուսէ Գրիգորոսէ
 հաստատուած ճշմարտութիւն մ'է . 'ի կատարածի աշ-
 խարհիս տեղի ունենալիք տակնուվրայութիւնը՝ ոչնչու-
 թիւնը չէ, այլ ներկայ իրաց կարգի կերպարանափոխու-
 թիւնն է . Յովբ, մեռեալք մինչև աշխարհիս վերջը գե-
 րեզմանին մէջ պիտի մնան ըսելով՝ ըսել չուզէր՝ թէ
 երբէք անկէց չպիտի ելլեն, որպէս թէ աշխարհս վերջ
 չպիտի ունենայ . ասով՝ ամէն բան նորոգող և մահու
 իշխանութեան վերջ տուող տիեզերական նորոգութիւնը
 ակնարկել կուզէ :

Յովբայ գրոց մէջ յարութեան և հանդերձեալ կե-
 նաց վրայ մութ կամ դժուարին երեւցած քանի մը խօս-
 քերն ալ պարզելնէս վերջը, դանք նոյն գրոց ընդհա-
 նուր վարդապետութեան վրայ հիմնեալ ուրիշ դժուարին
 առարկութեան մ'ալ . Ոմանք սա կառարկեն . « Յովբայ
 գրոց նպատակն աշխարհիս վրայ բարեաց և չարեաց
 բաշխման մէջ՝ Նախախնամութիւնն արդարացնել է :
 Ինչ կողմանէ, Նախախնամութեան խնդիրն անլուծառն :

լի կմնայ՝ եթէ չհաւատանք հանդերձեալ կեանք մը կենալուն, յորում իրական և ստոյգ կարգ մը պիտի հաստատուի բարեաց վարձատրուելով, և չարաց պատժուելով: Միւս կողմանէ ալ, ի՞նչպէս կարելի է՝ որ մարդ մը հանդերձեալ կենաց հաւատալուն հետ՝ Աստուծոյ իմաստութիւնը, արդարութիւնը և բարութիւնն աշխարհիս գործոց մէջ փայլեցնելու և ցցնելու ամենէն աւելի յարմար իրը՝ այսինքն յարութեան գաղափարը՝ որժէ կամ չընդունի. Արդ. եթէ Յովբ հոգւոյ անմահութեան կհաւատար, ի՞նչու իր գրոց մէջ բնաւ յաղորդեալ չի տեսիր, կամ զանցառութիւն բրած է:

Յայտնի է այս առարկութեան ո՛րչափ անհիմն և անգործ ըլլալը. սակայն ասոր ալ պատասխանելու համար բաւական է Յովբայ և իր երեք բարեկամաց վէճի նիւթ եղած խնդիրը մէջ բերել. Յովբ իր վրայ հասած վարհուրդի աղետից համար կհեծէ, չկրնար իմանալ թէ ինչու նոյն վիշտերը կկրէ. որովհետեւ աստուածային բարկութեան հանդիպելու արժանի բան մ'ըրած չըկարծէր ինքզինքը. իր երեք բարեկամները զինքը կը յանդիմանեն՝ թէ Աստուծոյ արդարութիւնն ուրացած կըլլայ իր յանցաւորութիւնն ուրանալով, եւ իբրեւ ճշմարիտ սկզբունք կհամարին ամէն թշուառութեան՝ մեղքի մը հետեանք ըլլալը. Յովբ կպատասխանէ՝ թէ վիշտերն անխտիր թէ՛ արդարոց և թէ՛ մեղաւորաց վրայ կհասնին. կը հաստատէ՝ թէ անմեղները տանջող թշուառութիւնն այնպիսի գաղտնիք մ'է, որուն պատճառն Աստուծոյ անթափանցելի իմաստութեան մէջ պէտք է փնտռել:

Ապաքէն, Աստուած արդարներն ալ փորձութեան կենթարկէ անոնց արժանիքը շատցունելու, առաքինութիւնը կատարելագործելու եւ համբերութիւնն աւելի փայլեցունելու համար. ասիկա իր իմաստութեան մէկ խորհուրդն է, եւ պէտք է որ իր խորհրդոց խորութեան երկրպագենք, եւ գլուխնիս իր ձեռքին ներքեւ խոնարհեցունենք:

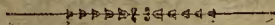
Գանք հիմայ քիչ մը վերն ըսուած առարկութեան, այն է թէ ինչո՞ւ Յովբ այս աշխարհիս թշուառութեանց

վրայ խօսած ատեն՝ հանդերձեալ կենաց վարդապետութիւնը մէջ չբերէր, առանց որոյ ներկայ կեանքը անլուծանելի առեղծուած մը կդառնայ. կպատասխանենք. եթէ Յովբայ եւ իր երեք բարեկամաց մէջ ծագած խնդրոյն խորը մտնենք, պիտի տեսնենք՝ որ Յովբ պէտք չունէր հանդերձեալ կենաց վարդապետութիւնը յիշեցունել խնդիրը լուծուելու համար. Յիրաւի աշխարհիս մէջ մեղաւորաց յաջողութիւնը եւ արդարոց տառապանքներ կրելը հանդերձեալ կենաց հարկաւորութիւնը կապացուցանեն, ուր բարիք եւ չարք ճշդիւ հատուցմամբ իրարմէ կբաժանին. Բայց տակաւին այս ալ չէ բուն խնդիրը. այլ թէ ինչո՞ւ Աստուած տրդաշնները կը պատժէ. երբոր պատասխանենք՝ թէ լաւագոյն կեանքի մը մէջ զիրենք վարձատրելու համար կպատժէ, ասով ալ խնդրոյն դժուարութիւնը լուծուած չըլլար. Աստուած մինակ վերջը վարձատրելու համար չէ՝ որ զմարդն աշխարհիս մէջ կպատժէ, միթէ աշխարհիս ձախորդութիւններն հարկաւոր եւ անհրաժեշտ են վերջը վարձատրուելու համար. ուրեմն Յովբ այս խնդրոյն մէջ հանդերձեալ կենաց վարդապետութիւնը մէջ բերելու պէտք չունէր.

Բայց կսխալիմք երբոր ըսեմք՝ թէ Յովբ երբէք այս նիւթոյն վրայ խօսած չէ. որովհետեւ քիչ մը յառաջ յաւումթեան յուսով կմխիթարուէր, Աստուծոյ արդարութեան դէմ չէր տրտնջար, հանդերձեալ կենաց մէջ վարձք ընդունիլ յուսալով.

Ահաւասիկ Յովբայ գրքէն ցուցինք թէ՛ նոյն խնդիրը արդարոյն և թէ՛ Հրէից հանդերձեալ կենաց և յարութեան վրայ ունեցած հաւատքը. յաջորդ. թերթով ալ հին կտակարանի ուրիշ գրքերէն պիտի հաստատենք.

(Ծանոթութիւն .)

Ք Ա Ղ Ո Ւ Ա Մ

Ս Ո Կ Ր Ա Տ Ա Յ Վ Ր Ա Յ

Ք Ս Ե Ն Ո Փ Ո Ն Ի Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ Ա Ր Ա Ն Ն Ե Ր Է Ն

Քսենոփոնի Յեշտեհարնէ ըստւած գրուածքը Սոկրատայ յատուկ եղած բնուորութեան նկարագրութիւնը կրնայ համարուիլ . անոր մէջ ամբողջապէս եւ իբրեւ կենդանի կենդակայանայ Սոկրատ իւր զարմանալի բարի վզացմամբ, բարակ հանդուրթիւններով, բարձր մտածութիւններով եւ իրեն յատուկ առաքինական հաստատամտութիւններովը :

Պղատոնի տրամախօսութեանց նայելով՝ բնազանցական դիտութեանց մէջ խիստ ներհուն, յառաջագէմ եւ խորամուխ եղած պիտի ըլլայ . բայց ուղղատես մարդոց դատաստանին նայելով՝ Պղատոն չափազանցած եւ պատմութեան պահանջած ուղղութենէն խոտորած է . իւր վարժապետին վրայ ունեցած երախտագիտական դրամացմամբ՝ չունեցած տեսութիւններն եւ առածներն ալ ընծայած է անոր :

Սոկրատայ երկու դատախազներն Անիտոս եւ Մելետիս կամբաստանէին զինքը՝ թէ պետութեան չատուածները չէր ճանչնար, եւ մանկտուոյն բարոյականը կաղարտէր :

Քսենոփոն Սոկրատայ վրայ գրուած այս կրկին յանցաւորութեան դէմ զօրաւոր պատասխաններ կուտայ . Պարզօքն կնկարագրէ անոր կենաց կերպը, կարծիքները, բարեկամներու տուած օրինակներն ու խրատները, եւ անոնց հետ Աստուծոյ եւ առաքինութեան վրայ ըրած խօսակցութիւնները . Այս հշմարիտ պատմութիւնները պատմչին գրչին տակ աւելի ճարտասանական եւ փաս-

տաքանական համոզիչ զրուցուածոց խառնուրդ մ'են :

Թէպէտ և ֆսենոփոնի դործը չորս գրքի , և իւրաքանչիւր գիրք ալ շատ գլուխներու բաժնուած է , սակայն քաղուած մ'ընելը դժուար է , վասն զի տրամախօսութիւններն իրարու հետ կապ չունին , և իրենց գեղեցկութիւնը կրնայ երեւիլ՝ եթէ արուեստով մը շարադասուին : Հոս Սոկրատայ վրայ եղած Յէլասականացի գաղափար մը տալու համար՝ երկու կտոր պիտի առնուիք , որոնք ֆսենոփոնի գրուածոց մէջ ամենէն գեղեցիկն են . առաջինը՝ Սոկրատայ Արիստոտէմի հետ Աստուծոյ գոյութեան վրայ ըրած տրամախօսութիւնն է , երկրորդն է՝ Սոկրատայ յառաքինութիւն և 'ի հեշտութիւն օրինակեալ Հերքիւլէսի համար զրուցած մէկ նշանաւոր առակը :

Կերևի թէ Յոյն վիճիսոփայից մէջ Անաքսագորաս առաջինն է՝ որ տիեզերական կարգաւորութիւնը իմացական պատճառի մը կրնծայէ , որով Արիստոտէլին սա մեծ գովեստին արժանացած է՝ թէ « իր նախորդաց յիմարութեանց մէջ սա միայն հանճարեղ եղած է » :

Թէպէտ Անաքսագորաս իմացաւ՝ թէ տիեզերք Աստուծոյ դործն է , բայց տիեզերաց մէջ տեսնուած Աստուծոյ իմաստութեան և բարութեան հետքերը չյայտնենց ուրիշներուն . Սոկրատ բոլոր մարդոց զգալի ըրաւ աստուածութիւնն ապացուցանող այն նշանները՝ որ թէ՛ մեր և թէ՛ բոլոր բնութեան վրայ կերևին , ինչպէս որ հետեւեալ տոյքերուն մէջ կտեսնուի .

« Ըսէ՛ ինձի , Արիստոտէմ , հարցուց Սոկրատ , կամ այնպիսի մարդիկ՝ որոց ճարտարութեան վրայ կզարմանաս . — Այո՛ , արդարեւ . — Ըսէ՛ ուրեմն ատոնց աշուները . — Դիւցադներդակ բանաստեղծութեան մէջ Հոմերոսի վրայ կզարմանամ՝ տաղաչափութեան մէջ Մեկանիպպիդէսի , թատերերգութեան մէջ Սոփոկլի , արձանագործութեան մէջ Պոդիկլէտոսի և նկարչութեան մէջ Չեքսէսի վրայ . — Որո՞նք աւելի քեզի զարմանալի կերևին , անշարժ և անբան բաներ ստեղծողներո՞րն եթէ բանական և շնչաւոր . — Առաջ անոնց վրայ կզարմանամ՝ որ շնչաւոր էակներ կտանդեն , այն ալ եթէ իմացակա-

նութեամբ ստեղծեն , և ո՛չ թէ պատահամբ . — Մեկայն
 օր էակները դիպուածոյ կամ իմացականութեան ար-
 գիւնք են . անո՞նք՝ որոց վախճանը յայտնի չէ , եթէ
 անոնք՝ որոց օգտակարութիւնն անժխտելի է . — Յայտ-
 նի բան է՝ թէ այն էակներն՝ որ օգտակար վախճան մ' ու-
 նին , իմացականութեան արգիւնք են . — Չե՞ս հաւատար որ
 մարդկան արարիչը 'ի սկզբանէ նախատեսութեամբ տու-
 լի է անոնց իւրաքանչիւր գործարանները՝ որոցմով ըզ-
 դացմունքներ կընդունին , ինչպէս , տեսանելի իրաց հա-
 մար աչք , և լսելու համար ականջ . թէ որ ոնդունք
 չկենար , հոտ ըսուած բանը չպիտի գիտնայինք . եթէ
 լեզու ըսածդ գոյութիւն չունենար , ի՞նչպէս կարելի էր
 մեր անորժակին հաճելի կամ գղութիւն բաներուն քաղց-
 րութիւնը կամ դառնութիւնը զգալով՝ ընտրութիւն
 ընել . Ասոնցմէ զատ սա՛յլ նախատեսութիւն մ' է՝ որ
 աչքը տկար գործարան մ' ըլլալուն համար արտեա-
 նունքներէ պատուարեալ է , պէտք եղած ատեն կբա-
 ցուի ու քնոյ ժամանակ կբոցուի . իսկ հողմերու սաստ-
 կութեան դէմ դնելու համար արտեանանց խորքալով մը
 կպաշտպանուի , և որպէս զի գլխէն վար իջած քրտանց
 կաթիլները վնաս չտան , յօնքերէ կշրջափակուի . ական-
 ջըն ալ նոյնպէս ամէն ձայն կլսէ առանց լցուելու : դար-
 ձեալ բոլոր կենդանեայ՝ առջևի ակռայները կտրելու յար-
 մար ստեղծուած են , որով ծասքիչ ատամունքներն ըն-
 դունած կերակուրնին կծամեն . բերանն ալ նոյնպէս՝
 ուսկից մեղի հաճոյ եղած կերակուրը կընդունիմք՝ աչ-
 քին և ոնգաց մօտ է . Այսպիսի բարձր նախատեսու-
 թեամբ եղած գործողութիւնները դիպուածոյ են՝ թէ
 իմացականութեամբ . — Ո՛չ , ըսաւ Սրիստոտեմ՝ , ատոնք
 ամէնը իմաստուն գործաւորի մը և էական բարեկամ
 մէկուն արգիւնք են . — Սրդ , կրնա՞ս հաստատել թէ
 իմացական էակը միայն դու ես , և քեզմէ զատ ուրիշ
 իմացական էակ մը չկայ , մինչդեռ գիտեա՞ս որ մարմինդ
 այս ընդարձակ երկրին մէկ փոքրիկ մասն , ջրոց բազ-
 մութեան մէկ կաթիլը , ամբաւութեան մէկ տարերքն է ,
 և քանի մը տկար մասունքներ մարմնոյդ գործարանները
 կկաղմեն . Կհաւատա՞ս թէ միայն դու իմացականութիւն

ունիս , և ուրիշ մը չունի , և թէ՛ այս անթիւ էակները
քեզի հետ բաղդատելով՝ անիմացական զօրութեան
մը օրինաց տա՞կ են » :

Սոկրատայ սոլորական եղած այս հոծ ու խիստ հար-
շուժներէն կրնանք գուշակել՝ թէ Աստուծոյ վրայ ինչ
կարծիք ունէր . հիմայ ալ առաքինութեան վրայ ունեցած
զգացումներն իմանամք , և տեսնեմք թէ Սոկրատ ապա-
կանիչ և ամբարիշտ մէ՞կն է եղեր . ինչպէս Մելիտիս կկար-
ծէր , եթէ ճշմարիտ իմաստուն մը , ինչպէս իր աշա-
կերտներն և ապագայ սերունդք նոյն անուամբ հռչա-
կեցին զինքը :

Արիստիպպոս կիւրենացի՝ որ ամէն երջանկութիւն
միայն հեշտութեան մէջ համարողներու դպրոցին հիմ-
նադիրն եղաւ , շատ անգամ Սոկրատայ քով կ'յաճախէր ,
բայց չկրցաւ զինքը դէպ 'ի հաճոյս առաջնորդող ապա-
կանեալ յօթարութիւններն անկէց ծածկել . որոնք իրեն
նախամեծար համարել կուտային մեղկ կամ վատ բարոյա-
կան մ' ունենալու յարմար սկզբունքները . Օր մը Սոկ-
րատ Արիստիպպոսի հետ խօսած ժամանակ , անոր ծու-
լութեան հակամիտութիւնը և հեշտախտական հա-
ճոյքները քաջապէս մերթելէն յետոյ , իմաստուն փիլի-
սոփայն իբրեւ վերջին յանդիմանութիւն՝ Պրոտիկոս ի-
մաստակին հետեւեալ բարոյական առասպելը գրուեցեջ .

« Պրոտիկոս , ըսաւ , կպատմէ՝ թէ Հերքիւլէս պա-
տանեկութեան ժամանակ , այն հասակին մէջ՝ յորում ե-
րիտասարդք , անձնիշխանք կենաց ասպարիղին մէջ մտ-
նելու վրայ կըլլան կամ առաքինութեան եւ կամ մօլու-
թեան ճամբէն , ամայի տեղ մը գնաց ու նստաւ , տա-
րակուսած՝ թէ ո՛ր ճամբան ընտրէ . երկու բարձրահա-
սակ կանայք ներկայացան իրեն , մէկը գեղեցիկ ու ազ-
նուական , մարմինը բնական գեղեցկութեամբ զարդա-
րուած , ամօթխած աչքերով , արտաքուստ համեստ ,
զգեստներն ալ սղիստակ . իսկ միւսը գէր եւ փափուկ ,
մորթը սնգուրած , մեծակն եւ միշտ չորս կողմը կնայէր՝
միանգամայն դիտելով թէ ո՛վ իր վրայ կնայի , գլուխն
ալ յաճախ դէպ 'ի կունակը կդարձունէր շուքը տեսնե-
լու համար . երկուքն ալ Հերքիւլէսի մօտեցած էին , եւ

մինչդեռ առաջինը հանդարտ քայլով մը կուգար, երկրորդը՝ առաջինէն յառաջ անցնել ուղելով՝ վաղեց երիտասարդ դիւցազին ըսաւ. « Կտեսնեմ զքեզ, Հերքիւլէս, որ տարակուսած ես՝ թէ այս կեանքին մէջ ո՞ր ճամբան բռնելու է. թէ որ դիւ իբրեւ բարեկամ ընդունիս, ես քեզի աւելի հեշտալի ճամբէն պիտի առաջնորդեմ, ամեն հաճոյք պիտի վայելես, եւ վշտէ ազատ պիտի ըլլաս. . . . » Հերքիւլէս այս խօսքերը լսելէն վերջը, « Լի՛ն ըսաւ. ի՞նչ է անունդ. — Բարեկամներս պատասխանեց կինը, Հեշտութիւն կանուանեն զիս, իսկ թշնամիներս ատելի անուն մը տալու համար, Զարութիւն կիւլնն զիս. » Այն ատեն միւս կինը յառաջ դաշով, « Էս ալ քեզի կուգամ, Հերքիւլէս, ըսաւ, ծնողքդ կճանչնամ, եւ մանկութենէդ ՚ի վեր յատկութեանդ քաջ տեղեակ եմ. կյուսամ՝ որ եթէ առ իս առաջնորդող ճամբան ընտրես, որ մը մեծամեծ եւ վառաւոր յաղթութիւններ գլուխ պիտի տանիս, եւ այն ատեն ես ալ աւելի պիտի յարգուիմ առաքինի մարդիկներէն, Հաճոյական խոտուումներով զքեզ չպիտի խաբեմ, ալ ինչ որ ճշմարտութիւն է, եւ աստուածներն ալ հաստատած են, զայն քու առջեւդ պիտի դնեմ. Դիտցի՛ր որ առանց ցաւոց եւ վշտաց ճշմարտապէս դու վերի եւ բարի բաները չեն թողուր աստուածները՝ որ վայելես. բայց եթէ կուզես՝ որ անոնք քեզի բարերար հանդիսանան, պէտք է զանոնք յարգես. եթէ կուզես որ բարեկամներդ սիրեն զքեզ, բարիք բրէ անոնց. եթէ կիսախաբիս որ ժողովուրդ մը զքեզ պատուէ, ծառայէ անոր, եթէ կուզես որ Յունաստան առաքինութեանց դրայ զարմանայ, անոր օգտակար ըլլալու աշխատէ. եթէ կիսախաբիս երկրէս առատ պատուներ քու զել, պէտք է որ զայն մչակես. . . . » Նոյն ատեն, Հեշտութիւնն, ըստ Պրոտիկոսի, « Լիսե՛ս, Հերքիւլէս, ըսաւ, թէ ի՞նչպէս տարժանելի եւ երկայն է երջանկութեան ճամբան, զոր այս կինը նկարագրեց. բայց եւ դիւրին եւ կարճ ճամբով մը երջանկութեան պիտի առաջնորդեմ քեզ, » Առաքինութիւնն այն ատեն, թշուառական, աղաղակեց, ի՞նչ բարիք ունիս, ի՞նչ հաճոյք

կրնաս ճանչնալ, դուն՝ որ զանոնք ռնենալու երբէք ջանք
ըրած չես : Ես բարեպաշտներուն եւ բարի մարդոց հետ
եմ . . . արուեստաւորին աշխատութեան՝ սիրելի ըն-
կեր . իշխանաւորաց տան՝ հաւատարիմ պահապան . ծա-
ռային՝ բարերար պաշտպան . խաղաղասիրական աշխատու-
թեանց՝ սիրելի ընկեր . պատերազմաց վերջ տալու հա-
մար՝ ճշմարիտ դաշնակից , եւ բարեկամութեան՝ անձ-
նանուէր միջնորդ եմ . Բարեկամներս ամենայն հաճու-
թեամբ կվայելեն պարզ կերակուր եւ ըմպելի , որովհե-
տեւ կսպասեն՝ որ ուտելու եւ խմելու ակորժակ ունե-
նան : Իրենց քունը դատարկապարտ մարդոց քունէն ա-
ւելի քաղցր եւ հանգիստ է . եթէ ուղեն՝ առանց դժուա-
րութեան կընդհատեն , եւ երբէք իրենց գործերը քը-
նոյ չեն զոհեր : Երիտասարդները ծերոց գովեստներով
երջանիկ են , ծերերն ալ մեծարանօք կընդունին երի-
տասարդաց յարգանքները , եւ կսիրեն անցած դէպ-
քերը յիշել եւ տակաւին կատարելիք գործերնուն մէջ
ալ քաղցրութիւն կգտնեն : Ինձմով կսիրուն աստուած-
ներէն , բարեկամաց սիրելի կըլլան , եւ հայրենիքէն
կմեծարուն : Երբոր իրենց մահուան վերջին ժամը կը-
մօտենայ եւ կմեռնին , բնաւ չեն մոռցուիր , այլ իրենց
յիշատակը յաղգէ յաղգ կյարգուի » :

Ահաւասիկ Սոկրատայ իւր աշակերտներուն տուած
դասերէն մէկ քանին՝ զորս Քսենոփոն հաւատարմու-
թեամբ պահած է իւր Յէլասիկոսոց մէջ . ասկէց կրնանք
գուշակել սոյն գեղեցիկ գործոյն թէ՛ բարոյական եւ թէ՛
պատմական արժէքը , որոց ընթերցումը արդի ժամանա-
կիս մարդոց միտքն ալ կրնայ կրթել :

Քսենոփոնի Յէլասիկոսոցէն առիթ առնելով՝ քա-
նի մը գիտողութիւններ ալ մենք ընեմք :

Սոկրատ Անիտոսէն եւ Մելիտիսէն կամբաստանուի,
իբրեւ պետութեան չաստուածները արհամարհող եւ չճանչ-
ցող : Այս ամբաստանութիւնը կցցունէ՝ թէ այն ատեն-
ներն ալ խնդիր եղեր է՝ որ կրօնից մէջ շէշ կրօնք պէտք
է կենայ . բայց կրօնից քով շէշ ածական դնել կամ
մտածել՝ մեծ սխալմունք մ' է . վասն զի կրօնից եւ կամ
աստուածոց մէջ տիրող եւ հպատակ չկրնար ըլլալ , այլ

անոնց մէջ սուտը կամ ճշմարիտը , Սոկրատ իւր բանին
թելադրած ճշմարիտը կրնարէ , բայց կամբաստանուի ,
կհալածուի իբրեւ տիրող օրինաց անարգու , Ասիկա
չհամեմատիր դարուս կրօնի «*պաշտօնէն*» կոչուած սկզբունքին :

Սոկրատայ դատախազները կամբաստանեն և մինչեւ
խսկմահուան արժանի կդատեն զինքը իբրեւ ամենուն ըն-
դունելի եղած հաւատալեաց և սկզբան հակառակ բա-
ներ սորվեցնող . սակայն ե՞րբ եղած է՝ որ ճշմարտութիւնը
կամ անոր ջատագովները չհալածուին , եթէ ոչ բռնու-
թեամբ , գէթ բանիւ կամ գործով . ասիկա ճշմարտու-
թենէ զուրկ կամ տգիտութեան խաւարի մէջ թարթափող
խելաց արդիւնք է , երկարատեւ հետազոտութիւնք կա-
պացուցանէն ճշմարիտը , և զայն պատող կեղեւներէն
մաքրած՝ մարդկային մտաց առջեւ կդնեն , սակայն
կպասահի որ նախապաշարումը կամ հպարտութիւնը ա-
նոր ձայնը խեղդել կաշխատի :

Յորինակի համար . խնդիր է՝ թէ երկի՞րս արեգա-
կան բոլորը շրջան կընէ , թէ արեգակը երկրիւս : Առա-
ջին նախադասութեան պաշտպան կկանգնի իր բոլոր ու-
ժովը Քալիլէոս տառնեւթիւններող դարու սկիզբները ,
Վասնզի այս խնդրոյն վերաբերող ուսման մէջ իւր խոր-
հըրդածութիւնները կատարած , եւ ասուգութեանն ալ
համոզուած էր , ինչպէս յաջորդ դարերու շատ փոր-
ձառութիւնք աւելի հաստատեցին : Բայց դաս մը եկե-
ղեցականք Քալիլէոսի դրութեան հակառակ՝ կանխակա-
կարծիքներէ պաշարուած , կամ սուրբ գրոց այդ-
իմաստով խօսքերը պէտք եղած կերպով չհասկնալով ,
երկրորդ առաջարկութիւնը կպաշտպանէին , եւ այս
կարծեաց մէջ այնչափ յամառեցան , մինչեւ առաջնոյն
պաշտպանը Քալիլէոս հալածեցին իբրեւ անհաւատ
կամ սուրբ Գրոց եղծիչ : Սոկրատայ դատախազներուն
ըրածը ասկէց աւելի գէշ էր , վասնզի խղճի բռնաբարու-
թիւն , եւ ուրիշին բարոյականին դէմ անուանարկ զըր-
պարտութիւն էր :

Սոկրատ՝ թէպէտ հեթանոս փիլիսոփայ , սակայն
մարդկօրէն առաքինութեանց մասին բոլոր հեթանո-
սախումբ իմաստասէրներէն գերազանց հանդիսացաւ :

խմաստակներու խեղաթիւրութեանց առջեւ .

— Ճշմարտութիւն . ահաւասիկ մարդոց առաջին պարտքը . ո՛վ որ երջանկութեան և խաղաղութեան կը բաղձայ՝ պէտք է որ ՚ի մանկութենէ ճշմարտութիւն խօսեւոր վարժուի . Մէկը կրնայ վստահիլ իրեն , բայց ինչպէս կարելի է որ կամաւ ստութիւնը սիրող խաբեբայ մարդու մը վստահի . Բանի մը անզգայ մարդիկ՝ ստութիւնը կսիրեն և կպաշտպանեն զայն . թող հեռի ըլլայ մեզնէ այս կուրութիւնը . երանի՜ թէ ամեն մարդ ճշմարտութիւնը քարոզէր առանց կասկածանաց և երկիւղի :

Վ Է Պ

ԱՒԱԶԱԿՈՅՏԵՐՈՒ ՄԷՉ ՊԱՏԱՀԱԾ

Դ Է Պ Ք Մ Ը

Ա.

— Այս դէպքը եռադանտի * առաջներուն մէջ տեղի ունեցած է, բայց չէ թէ հիւսիսային կողմը՝ այլ ընդհակառակն հարաւային կողմը՝ Սպանիոյ մէջ։ Վերացի՛ր մտքով արեւական նշոյլներովն յայտնաւ Սպանիոյ մէջ։ Ո՛րչափ ասն տեղւոյն օդը տաք և երկիրն ալ հոշակաւոր է։ Ամէն տեղ առատ բոյսեր և տունկեր կերևին։ Նոնենուոյն թեթև տերևը և կարմիր ծաղիկները դափնեաց խիտ անտառներու խորէն վեր կբարձրանան։ Ամեն բան կենդանացնող քաղցր ղեփիւռ մը լերանց դադաթներէն կշնչէ, եւ նարնջի ծառերուն և մաւրիտանական ոսկեղօծ գարեթաւոր պալատներուն վրայէն կանցնի։ Փողոցներուն մէջ մանկանց բազմութիւն մը կը տեսնուի, ֆեռքերնին ղամբար եւ հովէն ծածանող դրօշակներ ունենալով, կապուտակագոյն երկինքը կփայլի։ Քիչ մը հեռի՛ երգեր և նուագարանաց հեշտալուր ձայներ կլսուին, աղջկունք և տղայք կալարեն և կխայտան քառասիայի ծառերու ներքև։ Մուրացիկ մը հին մարմարինին մը վրայ կռթնած՝ զանոնք կդիտէր մէկ կողմանէ սեխ մը ուտելով, երջանիկ իւր վիճակին վրայ, ուրախ եւ կէս մը երազի մէջ ընկղմած։

* Թերակղզի ՚ի Տանիմարքա։

Այս շքեղ երկրին վրայ կեանքը քաղցր երազի մը կնամանի, կիսափաղի մարդ անդամ մը հոն ուղևորիլ : Այս պէս կընէին երկու երիտասարդ ամուսիններ, որոնք աշխարհի բոլոր բարիքներն ունէին, առողջութիւն, զուարթութիւն, հարստութիւն և սպասիւ :

— Ա՛յ մեղի հաւասար երջանկութեան հասած է, կըսէին երկուքն իրենց սրտին խորէն :

Սակայն երջանկութեան աւելի բարձր աստիճան մը կըացուէր իրենց երեւակայութեան մէջ, կընային զաւակ մ' ունենալ՝ մարմնով և հոգւով իրենց նման որդի մը : Ինչ ահասկ ուրախութեան գգացումներով չպիտի ընդունուէր այս ազատական սերունդը, ո՛րչափ խնամքներ և սէր պիտի վայելէր, ո՛րչափ հարստութիւն և ուրախութիւն զինքը պիտի շրջապատէին :

Ամիսները կանցնէին անոնց համար իբրև մէկ մէկ տօնական օրեր :

— Կեանքը, կըսէր օր մը մանկամարդ կինը, կեանքը միայն, աստուածային շնորհաց՝ մէկ պարզեւն է, սքանչելի և անբացատրելի պարզեւ մը : և մարդ իւր կեանքէն դո՛հ չըլլալով՝ կուզէ տակաւին՝ որ իւր երջանկութիւնն աւելնայ անդադար թէ՛ աստ և թէ՛ 'ի հանդերձեալն :

— Մարդկային հպարտութիւնը երբեք չգոհ չըլլար, պատասխանեց այլը, զուտ հպարտութիւն մ' է հաւատալը՝ թէ յաւիտեան պիտի ապրինք, այս էր ստութեան հեղինակն եզոզ օձին խոստացածը :

— Բայց եւ այնպէս հանդերձեալ կենաց վրայ չես կասկածիր, ըսաւ մանկամարդ ամուսինը :

Գրեթէ առաջին անգամն էր՝ որ այսպիսի տխուր խորհրդածութիւն մը կծագէր անոր սրտին մէջ :

— Հաւատքը ասիկայ մեղի կսովընցնէ, պատասխանեց երիտասարդը, Եկեղեցին ալ կվաւերացնէ : Բայց ճիշդը զրուցելով, վերջին աստիճան երջանիկ վիճակէ՝ որ զիս կստիպէ հաւատալու՝ թէ այսպիսի յոյս մը կարծիք է : Անպատեհ բան մ' է ըսելը՝ թէ այս կեանքէն վեր անվախճան երանութիւն մը կայ : զմեզ դո՛հ համարելու չափ բաւական բարիք ընդունած չե՛մք արդեօք :

— Այո՛ , պատասխանեց կինը , մենք . բայց միևնույն ժամանակ մարդիկ կան , որոնց համար կեանքը դժնդակ վործութիւն մ' է , աղքատութեան , հիւանդութեան եւ թշուառութեան մատնուած . եթէ գերեզմանէն անդին ոչնչութիւն ըլլար , պիտի ըսէի՝ թէ այս աշխարհի բարիքներն անհաւասար կերպով բաժնուած են , և Աստուած ալ ի՛նչ որ է՝ Արդարութիւն , այն չպիտի ըլլար .

— Թերեւս իրաց վրայ մեր անձնական տեսութեամբ դատումն կրնենք , պատասխանեց այլը . քիչ մը հեռին կեցող սա մուրացիկն այնպիսի հաճոյքներ ունի , որոց մով կհրճուի և կուրախանայ՝ գահակալ թագաւորի մը հաւասար . եւ դարձեալ , քու դատմանդ նայելով՝ այն բեռնակիր անասունը կամ գրաստը՝ որ անդադար կը նեղուի և կծեծուի , անօթութենէն կտանջուի և վերջապէս կսատկի , իրաւունք չպիտի ունենայ այս աշխարհէն անդին հատուցմունք պահանջելու . Չեմք հրնար իրաւամբ ըսել՝ թէ անարդարութիւն է ասիկա , որ չափ որ չնչին և նուաստ արարած մ' ըլլայ .

— Քրիստոս ըսաւ . « ՚ի տան հօր իմոյ օթեանք բազում են » . Երկինքը անսահման է՝ ինչպէս աստուածային սէրը անսահման է . անասունը , ինչպէս և մարդը Աստուծոյ արարածն է , իւրաքանչիւր արարած իրեն պէտք եղած երջանկութիւնը կ'ապեղէ , (աշխարհիս մէջ՝ զոր կերպով մը Աստուծոյ տուն կրնանք կոչել) .

— Ըստ իս , ըսաւ երիտասարդը , այս աշխարհն ինձի կբաւէ .

Այսպէս խօսելով , գորովաիր կերպով իւր այնչափ սիրելի և բարեկազմ լծակցին վրայ կնայէր , եւ կառաջնորդէր անոր դէպ ՚ի տանը պատշգամբ . իւր սիկարին ծուխը մանուածոյ ձևերով նարնջի ծաղկանց և մեխակաց հոտերու խառնուած զով օդոյն մէջ կբարձրանար . փողոցին մէջ քնարի ձայներ կլսուէին , և աստղերն երկնից կամարին վրայ կշողշողային , բայց աստղերէն աւելի պայծառ եւ գորովաիր երկու աչք բախտաւոր երիտասարդը կդիտէին .

— Աւելի լաւ է , ըսաւ երիտասարդը , ծնանիլ եւ

ամէն նեղութիւն կրել՝ այսպիսի վայրկեան մը վայելելու համար, և այնուհետեւ մեռանիլ .

Եւ մէկ կողմանէ կ'սպասէր . Մանկամարդ կիներ մատը վեր վերցուց քաղցր յանդիմանութեան դէմքով մը . Բայց իւր երջանկութիւնը խաւարեցնող ստուերը՝ հանդերձելոյն վրայ խորհրդածութիւնը՝ անցած էր . եւ այդ ու կին խիստ երջանիկ էին .

Կարծես թէ ամեն բան միշտ իրենց պատիւ, զուարճութիւն եւ հարստութիւն հայթայթելու համար կը կարգադրուէր . Երիտասարդը դեսպանութեամբ իւր թագաւորէն Ռուսաստան պիտի գրկուէր . Իւր ծնունդը եւ դիտութիւնը զինքը այս պաշտօնին արժանի կընէին . Պատրաստուեցաւ իւր պաշտօնատեղին երթալու, և հոն իրեն յանձնուած պաշտօնը փառաւորութեամբ 'ի գլուխ տանելու . Իւր կինը Բէնէնսուլի ծովապետներէն մէկուն աղջիկն էր, որուն հարստութեամբ ալ աւելի ճոխացած կընար երթալ, և իւր երկրին ներկայացուցիչ ըլլալ 'ի Բեդքսպուրկ .

Իւր ծովապետ աներով խիստ գեղեցիկ նաւերէն մէկը Սթոքօլմ ուղեւորելու վրայ էր, որոշեց որ այն նաւն յատկացունէ՝ փեթայն եւ իւր աղջիկը Ռուսաստան տանելու համար, Նաւուն մէջ ամեն բան այն կերպով պատրաստել տուաւ, որպէս թէ թագաւոր մը պիտի դարձնէ, ամեն կողմերը պատուական և սքանչելի դորդերով, ոսկիէ և մետաքսէ և խիստ թանկագին բաներով զարդարել տուաւ .

Տեսակ մը հին բանաստեղծութեան մէջ կըսուի թէ Անդրիայ իշխաններէն մէկը նաւ մը հեծաւ, որուն պարանները մետաքսեայ էին, ղեկը՝ ոսկիէ, և ամենայն ինչ ըստ պառչածի . Այս նաւուն հետ կրնանք բաղդաւորել այս Սպանիայիներուն հեծած նաւն ալ .

Նաւարկութիւնն երկայն չպիտի ըլլար, և հոմն իրենց յաջող էր . Բայց երբ ծովուն ներսերը մտան, փշելէ դադրեցաւ . Ուկիանսը անշարժ էր՝ ալիքներն կարծես քուն մտած . Օդը խիստ գեղեցիկ էր և նաւուն մէջ տօն և ցնծութիւն կ'աւելէր .

Վերջապէս դարձեալ հոմն սկսաւ և զիրենք ուղղու-

Թեամբ յառաջ տարաւ . Նաւը Սկովորոյ և Եուդանտի մէջ տեղը յառաջեց , և հոգն հետզհետէ աւելի կռատ կանար :

Բ.

Փրիսթիան եօթներորդ այս դէպքը տեղի ունենալէն շատ առաջ՝ Տանիմարքայի գահը բարձրացած եւ տակաւին երիտասարդ էր : Այս Թուակնէն ի վեր ո՛րչափ փոփոխութիւններ Եուդանտի հողին վրայ կատարուեցան . ճահիճներ եւ լճեր՝ կանաչագեղ մարդերու , եւ ամայի դաշտավայրեր՝ բաբերեր երկիրներու փոխուեցան . խրճիթներուն հովանի ըլլալու համար՝ խընձորոյ եւ վարդի ծառեր տնկուեցան . քիչ մը սոյն ծառերը դիտենք , որովհետեւ արեւմտեան հողմոյ զարհուրելի հարուածոյ ներքեւ ինկած են :

Եուդանտի ծայրը փոփոխութիւն մը չէ եղած , դաշտավայրը քանի մը միոնտարածութիւն ունի իւր Հսկայից գերեզմաններովն ու աւաղներովը , որ մինչև մարդուն ծունկերը կը ծածկեն . Արեւմտեան կողմը՝ ուրկէց դետերը ծովը կ'իջարկին , ճահիճներ և անհաւասար եւ սղոցածի գագաթներ ունեցող խիստ բարձր աւաղակոյտերէ շրջափակեալ կիզահողոյ բովքեր , և աւելի հեռի՝ կատաղի ալիքներէն մաշած սեպածիւ ապառաժներ կը տեսնուին . այս կողմն էր՝ որ Սպանիացի երկու երջանիկ ամուսիններուն նաւը կ'առաջէր :

Սեպտեմբեր ամսոյ վերջն էր , կիւրակէ օր մը . արեգակը կշողշողար , և օդն ալ խիստ պարզ էր . Ամէն կողմերէն Նիսումի շուրջը դտնուած եկեղեցիներուն զանգակները կհնչէին . այս եկեղեցիները խիստ հաստատուն կերպով շինուած են , որպէս զի ծովը չիւհայ մնաս մը հասցնել պատերուն բաղխած աւտն :

Աստուածային պաշտամունքն աւարտեցաւ , և ժողովուրդն ալ սկսաւ եկեղեցիէն ելլել . շատերը գերեզման կերթային , նոյն գերեզմանին մէջ ո՛չ խոտ , ո՛չ ծառ և ո՛չ

ալ ծաղիկ մը կերևէր , ինչպէս ժինչև ցայսօր ալ այնպէս է , յալ քանի մը վտած վայտի կտորներ :

Այս վայտի կտորներէն մէկը տղայի մը գերեզմանին վրայ գրուած էր , կին մը ուղղակի այս գերեզմանին քով եկաւ , և պահ մը լռութեամբ անոր վրայ նայեցաւ , աչքերն արցունքով լցուած : Վայրկեան մը վերջն իւր այրն ալ եկաւ և բնաւ իրարու հետ չխօսեցան , այրն իւր կնոջ ձեռքէն բռնեց և աւազակոյտերու կողմը կրերէր զինքը , երկայն ժամանակ այսպէս լռութեամբ քալեցին :

— Ինչպէս քարոզիչը լաւ քարոզեց , ըսաւ , վերջապէս այրը , եթէ Աստուած չկենար՝ լքեալ պիտի մնայինք աշխարհէս վրայ :

— Այո՛ , պատասխանեց կինը , բայց Տէրը նախ ուրախութիւնը կ'աւարդեւէ , վերջն ալ տրտմութիւնը , իրաւունք ունի , վաղը մեր տղան հինգ տարեկան պիտի ըլլար՝ եթէ մեռած չըլլար :

— Ինչո՞ւ միշտ ատոր վրայ կ'մտածես , պատասխանեց այրը : օր մը մենք ալ մեր տղային դացած տեղը չպիտի՞ երթանք :

Դարձեալ լռեցին , և աւազակոյտերուն մէջ ծածկուած իրենց տնակին կողմը քալեցին , իսկոյն այս բըլլուններուն վրայէն թանձր մութի պէս ամպ մը բարձրացաւ , աւազ էր այս՝ զոր հովին սանտկութիւնը օդոյն մէջ բարձրացուց , նոյնպէս հովը տուններուն քով չուաներու վրայ կ'ախուած չոր ձուկերը թռուց , և պատուհաններուն զարկաւ , վերջը՝ դարձեալ հանդարտեցաւ օդը , և արեգակն սկսաւ առաջուան պէս շողշողալ :

Սակայն նշանը հասկցուած էր , վերոյիշեալ կինն և իւր այրն ածապարեցին տուներնին մօտեւ , իրենց ամենօրեայ զգեստները հագան և դէպ 'ի ծովեզրը վաղեցին , հոն շատ մը գրացիներ կային , և իրարու օգնեցին նաւակներն աւաղին մէջ բերելու համար : Հովը վերստին ռկսաւ առաջուան պէս շնչել , հետ զհետէ ավիքները կուռէին , եւ ծովն ալ ալեաց փրփուրներով կճերմկնար :

Իրիկունը վրայ հասաւ եւ մերիկն սկսաւ , եւ ահա հեծեծանայ սուր ձայներ կ'սուռէին , այնպէս կերևէր՝

Թէ դժուրէն փախած միլիոնաւոր սատանայներու աղաղակներ էին . Այս զարհուրելի ձայները դրեթէ ալեաց մոնչելուն կհաւասարէին , ալիքներն աւաղակոյտերէն վեր կբարձրանային , եւ հոմէ այնչափ սաստիկ էր՝ որ երբեմն տնակներն ՚ի հիմանէ կգդրդէր .

Մըրիկը սկսելուն պէս՝ քանի մը ժամ խոր մթու թիւն մը տիրեց օդին մէջ . կէս դիշերուն՝ օդը պարողուեցաւ , եւ լուսինն ալ երեւցաւ . սակայն մըրիկն Ուլկիանոսին խորութիւնները շարժելէ չէր դադրեր .

Գիւղացիք պառկած էին , բայց անկարելի էր այսպիսի ատեն մը աչք դոցել քնանալու համար . յանկարծակի սա ձայնը լսեցին . « Մեծ նաւ մը ապառաժի զարնուած է » . գիւղացիք անկողիններէն ցաթկեցին ելան , եւ շտապաւ հանդերձնին հագնելով՝ դէպ ՚ի ծովը վազեցին . Գլշերն իւր խոր մթութիւնը բաւական անցուցած էր , աչք կզօրէր տեսնել , բայց աւաղին հատերը չէին թողուր՝ որ մէկն աչք բանայ . վերջապէս գիւղացի ձկնորսները խիստ մեծ դժուարութեամբ եւ գետնին վրայ սողալով՝ ծովեղը հասան . Ալեաց փրփուրը կարապի փետուրի նման օդին մէջ կթուէր , Պէտք էր որ նաւաստիներուն աչքը կարող ըլլար եկած նաւը որոշելու համար . քիչ մը վերջը տեսան՝ որ եռակայմ խիստ փառաւոր նաւ մ'էր . Յանկարծակի ալիքները զայն օդին մէջ բարձրացուցին և դէպ ՚ի ցամաքը մղեցին . նաւն ուրիշ ժայռի մ'ալ զարնուեցաւ , և ալ չկրցաւ շարժիլ . Անկարելի էր օգնութեան հասնիլ , մեծամեծ ալիքներ նաւն ամբողջ կծածկէին , անոր մէջ գանուօղներուն յուսահատ ձայները լսողներուն սիրտը կշարժէին . նաւը գրեթէ բոլորովին ջախջախուած էր , նոյն ատեն երկու հոգի իրարու բաղուկ բաղկի տալով՝ ծովուն մէջ նետուեցան , վայրկեան մը վերջը ալիքները մարդու մը մարմին եղերքը նետեցին , և տեսնուեցաւ՝ որ կին մ'էր .

Տանիմարքացի նաւաստիները զանիկա մեռած կարծեցին , քանի մը կիներ եկան վերցուցին , եւ վրան տալաւին կենդանութեան նշան տեսնելով՝ ձկնորսի մը տընակ փոխադրեցին . ինչպէս գեղեցիկ կերեւէր , եւ

հանդերձներն ալ ո՛րչափ փայլուն . անշուշտ հարուստ տիկին մ' ըլլալու էր .

Ձկնորսին յարդէ անկողնոյն մէջ դրին ղինքը , առ քովենէն քիչ մը կենդանացաւ , բայց սաստիկ ջերմի մը բռնուած էր , չէր գիտեր թէ ի՛նչ եղաւ , եւ ո՛չ ալ իմացաւ թէ ո՛ւր էր . ինք բաւական բարեբաղդ էր այն վիճակին մէջ , բայց իւր ամենասիրելին Ուլկիանոսին խորը գայած էր . Ծովեզրը քանի մը փայտի կտորներ երեւցան , բայց եւ ոչ կենդանի մնացող մը .

Վայրկեան մը վերջը՝ կինը հառաչանաց աղաղակ մ' արձակեց , և աչքերը բացաւ . քանի մը բառեր արտասանեց , բայց ոչ ոք հասկցաւ իւր լեզուն . Այո՛ , դաւակ մը ծնաւ կինը . այս տղան ոսկեղօծ օրօրոցի մէջ պիտիջ հանգստանար խիստ չքեղ պալատի մը մէջ . աշխարհիս բոլոր բարիքներն իրեն պահուած էին , իւր ծնունդէն ամբողջ քաղաքի մը ցնծութեամբ պիտի շնորհաւորուէր , և Աստուած իրեն այսպիսի թշուառ վիճակի մը մէջ կեանք տուաւ և իւր մօրը մէկ համբուրին ալ արժանի չեղաւ . Կնոջ քով գտնուող կիները՝ տեսան որ թշուառ կնոջ սիրտն ալ դադարած էր բաբախելէ . այն ալ դէպ 'ի յաւիտենականութիւն չուած էր .

(Ծարանակի)

Թ Ղ Թ Ա Կ Ց Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Ա Զ Դ Ա Յ Ի Ն

Ա Ի Ո Ի Ր Խ Ն Դ Ի Ր Ն Ե Ր

. . . վարդապետ Ս. Հարք Խմբագիրք Յուսուպ

Ձեր պարբերականին երկու տետրները կարգացի, և անոր թէ՛ պարունակած նիւթերն եւ թէ՛ լեզուն սիրեցի. նիկոմիդացի նամակագիր մը լեզուին վրայ ՚ի փոխառութենէ քննադատութիւն մ'ընելով՝ ձեր ոճը նուաճութիւն համարած էր. Ձրպարտելու անզուսպ փափաքը քննադատութեանց մէջ միշտ կազ քայլելու սովորութիւնն ունի, չկրնար հայեցողութեան ուղիղ դժի վրայ առանց ճօճելու հաստատուիլ. Կօչկաւն ցօչկա՛հին առածը լսած պէտք է ըլլաք, բայց չարն այն է՝ որ ձեր քննաբանին կօչիկներն ալ դատաստանի չեն կրնար դալ, ու՛ր կմնան դէպ ՚ի վեր լեզուի քննաբանութեան համարձակելու պայմանները. Անխմաստ գանչիւններ ձեզ չեն կրնար հասնիլ. մի՛ տղայոց յանդգնութիւններու դէմ օրտմտիք անգամ, տարակոյս չկայ՝ թէ ձեր լեզուին վրայ այդ կատակ ընողն՝ ինքնին ներքին հաւանութեամբ դիտէ՝ թէ Արմաշու վանաց հայկաբանութեան դեռ շատ մը ժամանակ աշակերտելու պէտք ունի. Մենք Յուսուպ պարունակած նիւթերուն մէջ իմաստասիրութեան ապացուցական ոճը, եւ քրիստոնէութեան ու դիտութեան համընթացութեան կանոնը պիտի տեսնեմք միշտ:

Սակայն կվտրաքիմք տեսնել՝ որ ազդային խնդիր.

Ներու մէջ մեր Պօլսոյ լրագիրներուն պէս իրարու եւ մինչեւ իսկ ընդ ինքեանց հսկասելու վտանգներու չը մատնուիք, վստահ եմք՝ թէ յամենայնի կղզուշտնաք, որ բնաւ կուսակցութեան չերկրպագէք, Այս վտանգէն խուսափելու համար դուք աւելի մեծ կուսակցութիւնը դիտեցէ՛ք՝ Սահմանադրութեան եւ արդին մէջ եղած կուսակցութիւնը, որ տասն եւ չորս տարիէ ՚ի վեր կը տեսէ։ Սահմանադրութիւնը կպահանջէ՝ որ իւր որոշած պաշտօնէութիւնը իրեն հետեւի, առ ալ կպահանջէ՝ որ Սահմանադրութիւնն իրեն հետեւի։ Այս անհամաձայնութեան անունը ինքի վերահսկման դրուած է։ Երեսփոխանական ժողովը այս անհամաձայնութեան առջեւ դատաւոր եւ դատախազ միանգամայն է, իսկ դուռն պատահաբար վճռող։ Աւուր խնդրոց մէկն առ է։

Մէկէ աւելի կաթուղիկոս կամ ազգային ինքնակաց եկեղեցւոյ քանի մը նախագահ միանգամայն ունենալու չարիքներնու շարքին մէջ՝ Աղթամարայ դաւաճանեալ կաթուղիկոսութեան չարաչար խնդիրն ալ յաւելցած էր արդին վրայ տասն եւ մէկ տարիէ ՚ի վեր։ Այս խնդիրն ալ զաւամբելով ծիրերը տեսլ՝ մօտերս աւելի գիրուկցաւ։ Աւուր խնդրոց մէկն ալ առ է։

Նիկողայոս Եպիսկոպոս Աղասեան՝ որուն թաղումը կեանքէն եւ գուցէ հանդերձեալէն ալ աւելի վառացի եւ պատմական եղաւ, եւ որ ձեզի ծանօթ է մօտերնիդ առաջնորդութեամբ բնակելով՝ Աղթամարայ խնդիրը տեսելով, եւ կամ թերեւ այս խնդրոյն երեսէն զբաւորուած թիւնը իւրեան տապանաքարն ընելով մեռաւ։ Բայց իւր ծրագրին վրայ՝ զոր, ո՞վ գիտէ որչափ դիւրաւ գլուխ պիտի հանէր, եւ կամ գոնէ ինք իւր մտքովը այնպէս կկարծէր, Ներսէս Եպիսկոպոսի արդէն հիւանդ մի՞ճակը զայրացուց։ Ներսէս Եպիսկոպոս ալ Նիկողայոս սրբաշանի ետեւէն չհասնելու համար բժշկաց խորհրդով տեղապահութենէ ետ կեցաւ, եթէ տեղապահութեան եւ եթէ պատրիարքութեան համար հրաժարականներու առջին այսուհետեւ առնելն ալ աւուր խնդրոց երրորդն է։ Սակայն այս ալ հանգէտ իրողութիւնն է՝ այն թուականի ժողովականաց հրաժարականներուն, զոր բառնալու հա-

մար համայնքին կոչուած դրութիւնը կամ ոչ — սահմանադրական սահմանադրութիւնը 'ի գործ դրուեցաւ : Այն ատեն սահմանադրութիւնը ընդդիմակ դրութենէն ատեն մը հալածուելէն յետոյ՝ Պօղոս պատրիարքի ասոր երեսէն շուարելով երևան հանած տաղնապը՝ 1866 Մարտ 20 է Պետական հարկաւոր կոչուեցաւ :

Երեք են ուրեմն աւուր խնդիրները , խնդիր վերաքննութեան , խնդիր Ազթամարայ կաթողիկոսութեան և խնդիր հրաժարականաց : Շիտակը խօսելով բնական մըրիկներ մարտ ամսոյ եղանակին յատուկ ըլլալու հետ մեր ազգային խնդիրներն ալ այս ամսուն կմըրկին :

Սահմանադրութիւն վերաքննելու խնդիրը խրիմեան սրբազանի պատրիարքութեան օրով երեսփոխանական ժողովի ատենադրութեանց մէջ նստէ 'ի նիստ անցնելով , վերջապէս՝ 'ի հարկէ լրագիրներէ իմացած էք , քննիչ յանձնաժողովոյ մը ձեռօք կատարուեր է , եւ քիչ օրէն պիտի ներկայանայ երեսփոխանական ժողովոյ :

Բայց այս խնդրոյն դժբաղդութենէն պատրիարք ընտրելու ստիպողականութիւնն ալ վրայ եկած է , և ասիկա ընել կուզեն՝ թէ՛ Բարձրագոյն Դուռն եւ թէ՛ երեսփոխանութեան գուցէ մեծագոյն մասն ալ : Խրիմեանի պատրիարք ըլլալու ստիպողականութեան առջև այս խնդիրն ատեն մը իւր պատիւն ու կարեւորութիւնը կորսնցուց , արդեօք գալիք պատրիարքի ընտրութեան առջև այս խնդիրն ինչ արժէք պիտի ունենայ , Հաւանական է՝ թէ անձնականութեան վարկը դրութեան յաղթանակել տալը մեր քաղաքականութիւնն ըլլալով՝ երեսփոխանութիւնն ալ այս ախտէն պիտի պաշարուի , եթէ պատրիարքացու ենթակային անձը իւր ընդհանուր համակրութեան առարկայն ըլլայ : Սահմանադրական օրինաց դեռ վարժուած չըլլալուս ամենէն մեծ փորձը այսպէս

երեսփոխանութեան ժողովի մէջ կերեցունեմք՝ Տեա-
նենք դրութիւն և անձնականութիւն ինչպէս պիտի կըր-
ուին . եւ արդեօք պիտի տեսնեմք դրութեան յաղ-
թանակելը .

Չեր առաջին տետրին մէջ չափէն աւելի խղճահար
եղած էիք Սահմանադրութեան մինչեւ տառին վրայ .
զարմանալի է՝ որ ձեր միաբանութիւնը այսչափ սիրա-
հար է սահմանադրութեան* . վերաքննիչ յանձնաժողովն
որպէս թէ բան մը փոխած չէ , բայց ամէն բան փոխե-
լու սկզբունքը սահմանադրութեան մէջ դրած է . Մա-
ռին բունին մէջ փտութիւն մը դրած է , որ երթալով
պիտի տապալէ . Սահմանադրութեան վերաքննութիւն
ընդունած է անսահման և անժամանակ պայմանի տակ ,
այսինքն երբոր ուզէ երեսփոխանութիւնն՝ այն ատեն
փոփոխէ : Երեսփոխանական ժողովին վիճաբանելու ա-
խորժակին ահաւասիկ անսպառելի նիւթ . Երեսփոխա-
նական ժողովը յանձնաժողովէ մը պահանջեց՝ որ սահմա-
նադրութիւնը վերաքննուի եւ փոփոխմունքներ ըլլան ,
յանձնաժողովն ալ խնդիրը լուծելու համար , կըսէ՝ թէ
երեսփոխանութիւնը նստէ՝ ի նիստ կընայ վերաքննել և
հարկ եղածը փոփոխել . Այս տուրեառը ստուարացնելով
այն քաղաքավարական ձեռոյն կնամանի՝ որով երկու մարդ-
իրարու տուած պատիւնին յաւելուածով մը ետ կդար-
ձունեն . Երեսփոխանութիւնը յանձնաժողովին կ'յանձնէ
վերաքննութիւնը , յանձնաժողովն ալ երեսփոխանու-
թեան , ի թէ հաւնելու կողմը կայ այս տուրեառին , սա
միայն է՝ որ գնդախաղի պէս սահմանադրութիւնը երես-
փոխանութեան չըջանակէն դուրս չի յնար , Մասիս լրա-
դիրը՝ պակա լերան ահագին երկանց չնչին հետեանքը
կամ մուկն համարած էր , բայց ես կըսեմ , ասկէ մեծկակ
մուկ Մասիս լեռուն իսկ չկրնար բերել .

Սակայն սա ճշմարտ է՝ թէ վերաքննութեան խըն-

* Կոիրեմք Սահմանադրութիւնը իբրեւ աղղային օրինաց
գիրք , որ իրեն հիմն ունի արդարութիւն եւ իրաւունք , ուս-
տի նամակագրին զարմանքն աւելի է . Ծ. Խ.

դիրն այսչափ երկայն և գրեթէ խրիմեան սրբազանին պատրիարքութենէն առաջ սկսելով մինչև այսօր տեւելէն յետոյ՝ տակաւին հետեւական եղած չէ . որովհետեւ փոքր ձառութիւն դեռ չկայ . Սահմանադրութեան վերաքըն նութիւնը միշտ ընտրական գործողութեանց եղանակին վրայ կրնայ ըլլալ , ամբողջ և ընդարձակ կրլլան ընտրութեանց պայմանները ժողովրդեան բարոյական արամադրութեանց համեմատ : Բայց ի՞նչ բան կրնաս հիմն դնել ամբողջական և ընդարձակութիւն . — ոչինչ — : Որովհետեւ մեր ազգին մէջ արդէն հիմնական տարբերութիւն մը չունինք իրարմէ : Եթէ նիւթական դժուրութիւնը ձեռք պիտի առնեմք , քանի՞ մարդ պիտի գտնեմք թաղի մը մէջ՝ որ ընդհանուրէն աւելի աչքի դարնելու առաւելութիւն մ' ունենան . եթէ մտաւոր վիճակը , քանի՞ մարդ պիտի գտնեմք որ հասարակութենէ դեր ՚ի վերոյ հանճար մ' ունենան , ճիշդը խօսելով այսօր միայն Սահմանադրութեան վաժուելու համար սահմանադրական ենք և ոչ թէ մեր քաղաքական կիանքը մտահածութենէ դժուշացնելու համար , եւ մի թէ տոսան տարուան մէջ պղտի՞կ յառաջագիւծութիւն ըրած եմք . Տաճկաստանի հասարակութեան օրինակ ըլլալու շուտ բան չէ մնացած :

Գիտէք՝ թէ Տաճկաստանի մէջ եղող երկու կաթուղիկոսական խնդիրներ ի՞նչ ծփանքներու մէջ ինկան . Սոյ կաթուղիկոսական խնդրէն անցանք՝ դոնէ լուծած համարելու սխալման ներքեւ թաղելով . և Մկրտիչ եպիսկոպոսի անցեալները իրեն քաւել տալու համար , Սոյ թեմականաց հեռ յարմարելու դառնութիւնը կաթուղիկոսութեան փառաց անուշով խմցուցինք , Մեր այս ձեռնարկութեան դէմ ոչ իջմիածինը կրցաւ զօրել և ոչ ա՛նոր ջատագովները , ինչպէս նաև դուք , եւ կատարե՞

լի չէր այս դիտաւորութեան առաջին առնուլ՝ թէ
և մեծ սպառնալեաց կասկածներ և վրաճի անուններ
երկայն երկայն ճառերով մէջ բերուեցան, խրիմեան սր-
բազան Գօղան օղլուներու բարձմանէն անմիջապէս ետքը
ասկէ հղօր առիթ չէր կրնար դռնել կաթուղիկոսական
աթոռոց հին դաշինքները ջնջելու: Երեսփոխանական
ժողովը Սիսը մեծցնելու համար խնդիրն ալ մեծցուց,
եւ սահմանադրութեան լռութենէն ձեռնարկելով ա-
ռաւ վարչութեան խառն ժողովին ձեռքէն և ինքը լու-
ծեց: Բայց Աղթամարայ համար թերևս բնաւ նպատակ
մը չունենալով՝ թէպէտ եւ վրայէն չնետեց՝ բայց անոր
վրայ համագումար ժողովին տեղեկագիրն ուղեց:

Համագումար ժողովը՝ որ կանուխէն իւր վճռոյն
ներքեւ կապած էր թէ՛ Սոյ եւ թէ՛ Աղթամարայ խն-
դիրները, այս անգամ չվնասեց՝ դռնէ՝ թէ երեսփո-
խանութիւնը ինչ հիմամբ Սիսը ձեռքէն առաւ, իսկ
Աղթամարը ետ դարձուց: Մեր եկեղեցականութիւնը
եթէ պատմութեամբ և անցեալէն յապագայն երթալու
կանոնը դիտնալով վարուէր՝ ձեռքն եկած եւ կամ իրեն
յատուկ եղած խնդիրները այսչափ ձեռքէ ձեռք չալի-
աի ձգէր, Պահանջելու էր՝ որ Աղթամարէն յառաջ Սոյ
խնդիրն ալ ձեռքը տար: Բայց չըրաւ. որովհետեւ
փոխանակ եղածը խնդիր աթոռոց նկատելու՝ Նիկողայ-
ոսի եւ Խաչատրոյ խնդիրներ նկատեց: Այս արտաքին
երևութիւն վրայ քննութիւնն սկսելով՝ առանց դատաս-
տանի եւ քննութեան իսպառ անարժան համարեց զՆի-
կողայոս. որովհետեւ, կրտսն, ասիկա պատրիարքարա-
նի նոյն ատենի շրջաբերականին բնաւ չհնազանդելով
իւր վրայ դադարադողի եւ առանց հաւանութեան թե-
մականաց օծումն կատարելու արտարայն էր: Իսկ Խա-
չատուր այս շրջաբերականէն յառաջ կաթուղիկոսացած
էր. Սակայն ասիկա բաւական չէ մէկը միւսէն պակաս
յանցաւոր ընելու. որովհետեւ յանցանքին տարբերու-
թիւնը բառին մէջ է եւ ոչ իմաստին: Որովհետեւ եթէ
Նիկողայոս յանցաւոր էր՝ փնչի ոք պատրիարքարա-
նի Գեղեկոսիան չըլլայ՝ Կաթուղիկոս փ՛ դնէ՛ պատուէրին
դէմ, Խաչատուր ալ յանցաւոր է՝ փնչի ոք Պետրոս Խ-

Բնորոշումը պէտք է լինի հարմարեցման և պարզաբանության ինքնին՝ ինչպէս
 ինչ վերահսկող է, այլ ոչ ուրիշ պարզաբան չլինող բանէլ վճռոյն
 դէմ։ Գիտնալ պէտք է՝ որ Պետրոսին բարոյական
 վիճակը եւ հրաժարումն ինչ ձեւով ալ ըլլայ, խնդիրը
 մի եւ նոյն է։ Պետրոսին հրաժարման վրայ զինքը կա-
 նուխէն հաստատող Պատրիարքարանն ալ միշտ կարծիք
 եւ վճիռ ունի, որուն պէտք էր սպասել թէ՛ Աղթա-
 մաբլին եւ թէ՛ Խաչատուր սրբազանը։ Առանց այս վճ-
 ռոյն՝ արտօրալը միապէս յանցաւոր կրնէ զխաչատուրն
 ալ։ Ուրեմն կամ երկուքն ալ յանցաւոր են կամ երկուքն
 ալ յանցաւոր չեն։ Այս հակասութիւնը երեւիօրէնանա-
 կան ժողովէն համագումարին անցաւ։

— Համագումարն ի՞նչ ըրաւ, —

Գեռ լրագիրները բան մը խօսած չեն, սակայն հաւանա-
 կաբար ինչ որ կրնանք մակարեւել, եւ որչափ որ ժողովա-
 տեղոյն ծակտիներէն դուրս ելաւ, այնչափ պիտի գրեմ։

Համագումարը գեռ երկու նիստ ունեցած է։ ա-
 ռաջնոյն մէջ առաջարկութիւն եղած է համագումար
 ժողովն ամիսն անգամ մը գումարել լսարան անունով,
 յորում եկեղեցական ընդհանուր խնդիրներու վրայ պի-
 տի խորհրդակցին եւ կրօնական ու եկեղեցական գիտե-
 լեաց վրայ իրարու քարոզեն, ըսել է իրերաւարժու-
 թիւն ընեն։ Գէշ առաջարկութիւն չէ, բայց մէկ մը՝
 Սահմանադրութեան ո՛ր յօդուածին որ կվերաբերի հա-
 մագումար ժողովը՝ այն յօդուածին սրբադրութիւնն
 ըսել է, և ասիկա վերաքննիչ յանձնաժողովին պէտք
 է զրկել, մէկ մ' ալ այնչափ ասոր հարկ չմնար՝ եթէ
 կրօնական ժողովն իւր պարտաւորութիւնները ճանչնայ
 և որոշէ եկեղեցական և կրօնական գիտութեանց հա-
 մար գրուած գրքերը, և պահանջէ՝ որ ձեռնադրու-
 թեան կանոնները ձեռնադրելեաց վրայ ճշդութեամբ
 կատարուին։ Որոշակի չգիտեմ՝ բայց հարցունքն ամօթ
 չէ, արդեօք մեր կրօնական ժողովները իրենց կատարած
 դործերուն տեղեկագիր մը երեւան հանձն են մինչեւ
 ցայսօր։ Գործ մ'ըրած չեն՝ որ ասիկա պատմող թուղթ
 մ' ալ ունենան։ Բայց ո՛չ ապաքէն այս համագումարին
 ամենէն աւելի արժանաւոր անդամներէն կառնուին բնա-

կանաքար կրօնական ժողովոյ անդամներն ալ .

Ահա այսչափ է մեր կրօնի պաշտօնէից յառաջագիւ մութեան վիճակը . Զեղի ալ գուցէ ծանր դայ ըսածս , բայց ձեզի հետ թղթակցելու համար կանուխէն պաշարուած ըլլալու պայման չեմ կրնար ընդունիլ , և գուք ալ ներողամիտ ըլլալով հանդերձ՝ իրաւունք կուտաք ինձ .

Այս նստին մէջ համագումարի կամ լսարանի վրայ խօսքը լմնցունելէ յետոյ անցան առաջտիւայ խնդրոյն , և վերջացուցին ~~Խնդիր~~ Խօսից ընդլայնումներով . Այս նստին մէջ ըսած է խրիմեան սրբազան . «յ» Ինչ պէի խօսիչ համար , այն ատեն այնպէս գրեցի խօսքը .

Երկրորդ նստին մէջ համագումարը երեան հանեց խրիմեանի դատաւորական աթոռ ունենալու կամ չունենալու վէճը . եւ ընդունեց՝ թէ խաչատուր սրբազանի համար հակառական խօսող Աղթամարցի վարդապետներու կարգն իջաւ , եւ լսարանի վրայ խօսածներուն պէս շատ մը խօսք ալ խրիմեանի գրից վրայ յածեցունելով՝ ~~Խնդիր~~ Խօսքով ատեան կգոցէ .

Երրորդ եւ հետեւեալ նիստերու մէջ ինչ որ կրնայ ընել համագումարը՝ չկրնար գուշակուիլ , բայց հաւանականաբար սա կրնայ ըլլալ , վճռել՝ թէ խաչատուր սրբազան կաթուղիկոս է , եթէ իւր վրայ եղած կասկածները՝ ո՛ր օրէնքի առջև ո՛ր կըլլայ՝ կարենայ փարատել , որուն համար չեն բաւեր տակաւին Աղթամարէն եկած թուղթեր , որ հակասական են : Բայց պիտի հարցունէք — Լրագիրներուն ըսած հինգ հարիւր ոսկւոյ համբաւն ի՞նչ կարժէ . Այսչափ միայն՝ որ խաչատուր իւր իբր եօթն տարիի չափ պատրիարքարանի անկիւնը կրած ապաշխարանքը բոլորովին ջրի տուաւ , եւ Արտաւազդի շղթային պէս իբր դարբիններու մրճովն ամրացուց .

* *

*

Ներսէս Եպիսկոպոսի այս խնդիրը բանալն ու հրա-

Ժարիլը մէկ եղաւ . Ամէն մարդ ինչպէս ալ մեկնէ , ջուր վեր կառնէ , բայց ճշմարիտ է՝ թէ հիւանդ է , եւ կամ գոնէ ինք իւր հիւանդութենէն չափէն տուելի կը վախնայ . Շատերը կգրգռուին Ներսէս սրբազանի հրաժարման վրայ , բայց ես կը արմոնամ՝ թէ ինչո՞ւ մեր սահմանադրական ժողովոց անդամներ երբոր ուղեն կհրաժարին , եւ ասոր այնչափ դիւրութիւն տուած են , մինչև կտոր մը թղթի վրայ հրաժարական գրեն ալ աւելորդ համարելով՝ մէկ երկու նիստ՝ քաջակայ ըլլալը բաւական կսեպեն հրաժարուած ըլլալու . իսկ երբոր պատրիարք կամ տեղապահ հրաժարի եւ փաստ ալ ունենայ՝ այլ եւ այլ կմեկնուի :

Գիտազգաբար ասկէց աւելի յարմարը չկայ պատըխարքութեան համար , որ սահմանադրութեան ծագումէն մինչև այսօր վարչական գործոց մէջ գտնուած է , եւ սահմանադրութեան գլխոյն որ կողմէն ձիւն գալը՝ գիտէ :

Ուրիշ ընտրելիներու անուն ալ կպտըտի ոմանց բերանը , բայց անոնք ալ սովորեցան Ներսէս սրբազանի հրաժարման կերպը . Այսուհետեւ հրաժարականը պատրիարքները պիտի տան :

Լրագրաց քննադատութեան կռտան ոմանք Ներսէս սրբազանին հրաժումն . ասոր չեմ՝ կրնար հաւատալ , լրագիրներու գէժ փորի ցաւ ունեցողներն՝ որ այսպէս կենթադրեն :

Այս ենթադրութեան տակէն սա ընդհանուր տըրտունջը կուղեն դոյադնել՝ թէ լրագիրներն անգուսպ են , անձնականութիւն կվիրաւորեն , ասոնք լռեցունելու ազդու հնարք մը գտնելու է :

Լրագիրները անձնականութիւն պէտք չէ որ հարուածեն , որովհետեւ շատ ամօթ բան է՝ որ երբ նկարիչ մը պատկեր մը ներկայացունէ , քննողները փոխանակ նկարին վրայ իրենց գիտողութիւնն ընելու՝ նկարողին վրայ ընեն : Այս հանգիստութեամբ շատ կարճ մտքի գործ կըլլայ այն լրագիրներուն բրածը՝ որ գործը քննադատելու տեղ գործողին նպատակներուն վրայ ենթադրութիւններ կդիզեն : Սակայն ասոր հակառակ

որչափ հարկաւոր է աղառ քննադատութիւնն ամեն
պաշտօնական գործողութեանց վրայ : Ասկէց վտանգ չը-
գար բնաւ ընդհանուր շահերու , միայն թէ մեր խմբա-
դիրները քննադատութեան կանոնը յարգել սիրէին , և
խնդիր մը իւր բոլոր հանգամանքներով չհետադոտած
խենթ խելառ վարկածներու չկապուէին :

Առ այժմ այս չափ :

Մեծայոյս եմ , Տեա՛րք , որ գրուածիս երկարու-
թեան ներողամիտ կըլլաք , և Յուսկոյ պատուական թեր-
թերուն մէջ կհաճիք զայն ընդունիլ , որով առիթ կունե-
նամ այսուհետեւ թղթակցութիւնս շարունակել , թէ և ու-
մանց տհաճութիւն պատճառէ :

Մատուցանելով Ձեզ իմ յարգանացս հաւաստին , և
Ձեր ազդօգուտ ձեռնարկութեանց մէջ յաջողութիւն և
յարատեւութիւն մաղթելով , մնամ

Ձերդ բարեկամ
ՍՏԵՓԱՆԷ

ԲԱՆԱՍՏԵՆ ԴԾ ՈՒԹԻԻՆ

ՕՐ ՎԵՐՋԻՆ

Ձի՞նչ այս ժխոր խառնամբոխ ,
 'ի չորից հողմոց երկրի
 Ահեղագոյ հնչեաց փող .
 Անդուստ 'ի կառս հրակերպեան
 բաղմեալ վայլակն երեւի .
 Սրանալ ընդ օդըս սօսափող .
 Այս առտեղք արիւնաներկ
 եւ այս գուպար ահագին
 Շղթայազերծ մրկաց ,
 եղովկ , համայն որդւոց մարդկան
 գուժե՛լ արդեօք թուիցին
 Զհասեալ վախճան տիեզերաց .

Մոլեգնեալ աշխարհածովն
 յառնէ 'ստ սահման իւր եդեալ .
 եւ ուեօքն իւր փրփրադէզ
 Դրոհ տայ յերկնիցն ասպարէզ ,
 Սպառնացեալ ծածկել զերկինս
 ընդ կուտակօքն լեռնացեալ .
 Վճարեալ է . 'ի վրէժ քինու
 անարդանացն իւր ահա՛
 իլանէ տէր 'ի խաւարէ ,
 Ուր ծածկեալն էր 'ի յաւիտեանց
 յաչաց մարդկան 'ի բացեայ .
 Երեւցաւ . նա ինքն է .
 զաշխարհ ոտամբն հարկանէ

Աշխարհ անդէն չքանայ :

Դողումն զձեզ կալցի , մարդիկ ,
 ահա առեան ահաւոր ,
 Եւ որ դատին աստ անաչառ .
 Քսկի եւ թագ մարգարտեայ
 ոչինչ օգտեն աստանօր ,
 Եւ մարդ մարդոյ է հաւասար :
 Ճշմարտութիւն աստ 'ի ձեռին
 ունի զմեծ զայն մատեան ,
 Յորում դրօշմեալ են չարիք ձեր .
 Եւ կրօն երբեմն հանդուժաւոր
 նմանեալ մօր դթութեան ,
 Ապաշնորհաց իւր որդւոց
 Ընդդէմ զինեալ է աննուէր :

Ջարթի՛ք 'ի քնոյդ անարթնական ,
 Արի՛ք , ոգի՛ք հողեղինաց
 Առեալ զմարմին ձեր՝ յանդիման
 Երեւեցայք Տեառն Աստուծոյ .
 Կոչէ զձեզ Տէր զօրութեանց .
 Ի ցուրտ կայիցն ելեալ յայնժամ՝
 Մեռեալքն ընդոստ դիմեն 'ի վեր
 յալուց խորոց խաւարին ,
 Սասանեալ եւ դալկահար ,
 Թօթալելով զմոխիր շիրմին :

Սի՛օն Սի՛օն , ո՛հ քանի՞
 անմահական քո խորան ,
 Քանի՞ աղինս արդ խուճապեալս
 ամիսփեալ յինքըն տանի .
 Աստուածադրութն անհաւատ ,
 տաճիկն , հրեայն , քրիստոնեայն
 Միայնոյ տեառն Աստուծոյ
 համախմբեալ են առաջի ,
 Ո՛րալիսի դղորդումն ահեղ ,
 քանի՞ ողբումն անմխիթար .

Գողէ՛ք , երկի՛նք , ո՞վ կարէ
 զչարագործացն առնել համար .
 Աստանօր հուպ առ ապաշնորհ
 Թաքուցեալ կայ բանսարկուն ,
 Չօշաքաղ , ժանտն արեանարբու ,
 Եւ զօրականն այն նենգաւոր ,
 Որ 'ի մարտի երբեմն եղև ,
 Իւր հայրենեաց մատընտու .

Այս դատաւորք 'ի վաճառ
 տային զարիւն անմեղին՝
 Հալածչացն իւր անպատկառ .
 Ընդ սուտ անուան ըսրերար ,
 Այս մեծամեծք ընդ տարդևս
 Խառն եւ զրկանս առնէին .
 Յո՞ ծածկել , կամ յո՞ վախշել ,
 չի՛ք տեղի , ահըն վրիժահան
 Ո՛հ , հալածէ զձեզ , բռնաւորք ,
 արքայք երբեմն , արդ թագադրաւ .
 Լերինք , անձաւք , տիեզերք
 քանդեալ յաւեր կան համայն ,
 Զհամայն լցեալ էակն ամբաւ .

Արդ մեղաւորք , մերձեցարո՛ւք .
 Զի յայտ հետէ վասն ձեր՝
 ահա վճարեալ են իսպառ
 Թողութեան ամք եւ աւուրք .
 Զանմեղութեան արտասուօք
 ծաղր առնէիք դուք ցայս վայր ,
 Զայն տո՛ւք , Աստուած իւր ննջիցէ՞ .
 Յօղէք դուք դառն արտասուս ,
 այլ բնու 'ի զո՛ւր եւ ունայն .
 Զի Տէր մահու հրեշտակի
 մատնեաց զձեզ զամենայն .
 Եւ դըժօխք զօրս իւր խնդրէ .

Այլ ուստի՞ զի ճառագայթք

ճաճանչադեղք յիս հատանին ,
 Զի՞ յակամայս , ո՛վ երկին ,
 ելեալ ըստ քնարս իմ զարտուղի ,
 Զերանութիւն յերդ արկեալ
 նուազեմ մատամբ իմոյ ձեռին :
 Խոյս տո՛ւք 'ի բաց , մեղաւորք ,
 ածէք խանդիցս ակն արժանի :
 Ահա ընտրեալք բարձրելոյն
 ճակատ պարզեալ գեղածիծաղ `
 ճեմեն 'ի ներքս 'ի սրբարանն :
 Իցէ՞ արդեօք օրէն մանկանց ,
 այն ինչ առ հայր մերձեանն ,
 ճանաչել զահ կամ զհոյն :

Այնչափ յանչափ մահացուաց `
 զորս բարութեամբքդ չամբեցեր ,
 Ա՞յս հօտ փոքրիկ իցէ և եթ ,
 որ զլուծ յանձն առ , ո՛վ Տէր ,
 Քոց գերագոյն օրինաց :
 Եւրք պեւորք , մանկունք մատաղք
 եւ չարաբաստ ոմանք թշուառ ,
 Հաղիւ ուրեմն նշմարեմ
 'ի բիւրաւորսն այն արդար ,
 ճակատս երկուս թագադրեաց :

Ու՛ր իցեն ազդք եւ աղինք ,
 ամբարշտաց բաղմութիւն ,
 Յորս ետես ծածկեալ զգաշտս իւր Սիօն :
 Կայր եւ խօսէր Ամենակարն ,
 եւ յահեղ ձայն բարբառոյն
 Սուգան 'ի գոթիւքս ողջոյն :
 Անդ անկեալ դնին տապաստ ,
 դատապարտեալ քեռն ընդ եղբօր ,
 Հայր ընդ որդւոյն օիրեցելոյ ,
 դուստր ընդ գողորիկ իւրում մօր :
 Աստ բարեկամն և տարփաւոր ,
 անդ առն ընդ իւր կողակցին :

Թաղաւոր՝ մօտ առ շնթողն :

Եւ առ տերամբն իւր գերին .

Լէգէանք չարագործաց

առ ամօթոյ լեալ ակնկոր ,

Եւ մատնեալք յաւիտենից

դատաստանացն երկնաւոր .

Հոսկ յետոյ տանի արդարն զյաղթութիւն ,
Եւ յընդ- երկար վշտաց իւրոց՝

բարձրելոյն 'ի գիրկս անդ- հօր ,

Առնու զհանգիստ զեղեալ փառօք պատարուն .

Ծայրալիւր յերանութեան ,

անդ- բնաւ չի՛ք ինչ անցաւոր .

Տեսանէ ինքն , զգայ , շնչէ , ճանաչէ

Ձստուած՝ որում երկիր եպագ ,

սիրեաց զլուծն իւր փրկաւէս .

Լի է նովաւ , զողորմութիւնս նորա երգէ :

Տէր դադարեաց փայլատակել ,

չեն ինչ այլ եւս նմին պէտք .

Եւ մերկ 'ի սուր գերանդւոյն

Եւ 'ի թեւոցն իւր երագ՝

Ձաւերակօքն աշխարհաց

անշարժ ննջէ Ժամանակ .

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ

Երեւոյն Մենչիքով* չատ պատե-
րաղմներու մէջ մտած՝ եւ իւր արիւնը մեծին Պետրոսի
կենաց վրայ դրած էր .

Այս իշխանը շատ մը լաւ յատկութիւններ ունենա-
լուն հետ՝ մեծ պակասութիւններ ալ ունէր . չափազանց
հպարտ եւ ընչասէր էր , որով 'ի պէտս հասարակաց
գործածելի մեծամեծ գումարներ խորած էր . կայսեր
Աստրախան կամ՝ Աթոէրխան քաղաքին վրայ դացած
ատեն , ինքն ալ հետն էր . ճամբան իմացաւ որ կայսեր
ականջն ինկած են իւր գողութիւնքն ու խարդախու-
թիւնք , եւ ինքնին մակաբերեց՝ որ կայսեր տէքէն
ինկած է , եւ հետեւաբար ամեն պատուէ եւ իշխանու-
թենէ իյնալով՝ անարդանաց եւ թշուառութեան պիտի
մատնուի . Այս խորհրդածութիւնները եւ Սիպերիոյ
անապատներուն եւ երկար աքսորանաց եւ իւր գլուխը
կտրող կայնին վրայ ունեցած մտածութիւններն՝ այնպէս
խռովեցին իշխանին երեւակայութիւնը՝ որ արիւնը բո-
բօքելով եւ գլուխն ելնելով՝ սաստիկ ջերմի մը բըռ-
նուեցաւ .

Ողորմելի խրճիթ մը դնաց , ուր երեք շաբաթ ամ-
բողջ անկողին ինկաւ . վերջապէս քիչ մ' սթափեցաւ ,

* Արեքսանդր Մենչիքով Մոսկուայի մէջ՝ պալատին առ-
ջեւ պղակունտագործ մ' էր . իւր եռանդնոտ բարութեւ
տուած պատասխաններուն ճշգրտեամբ Պետրոս կայսեր սի-
րելի ըլլալով՝ կայսրը իւր ամենատիրելի բարեկամաց մէկուն
յանձնեց՝ որ Մենչիքովի յառաջդիմութեան հոգ տանի : Քիչ
ժամանակի մէջ շատ յառաջ դնաց ուսման եւ գործերուն մէջ :
Պետրոս զինքը իշխանի կտրուր բարձրացուց , եւ մինչեւ ցը-
նուի իրեն սիրելին բրաւ :

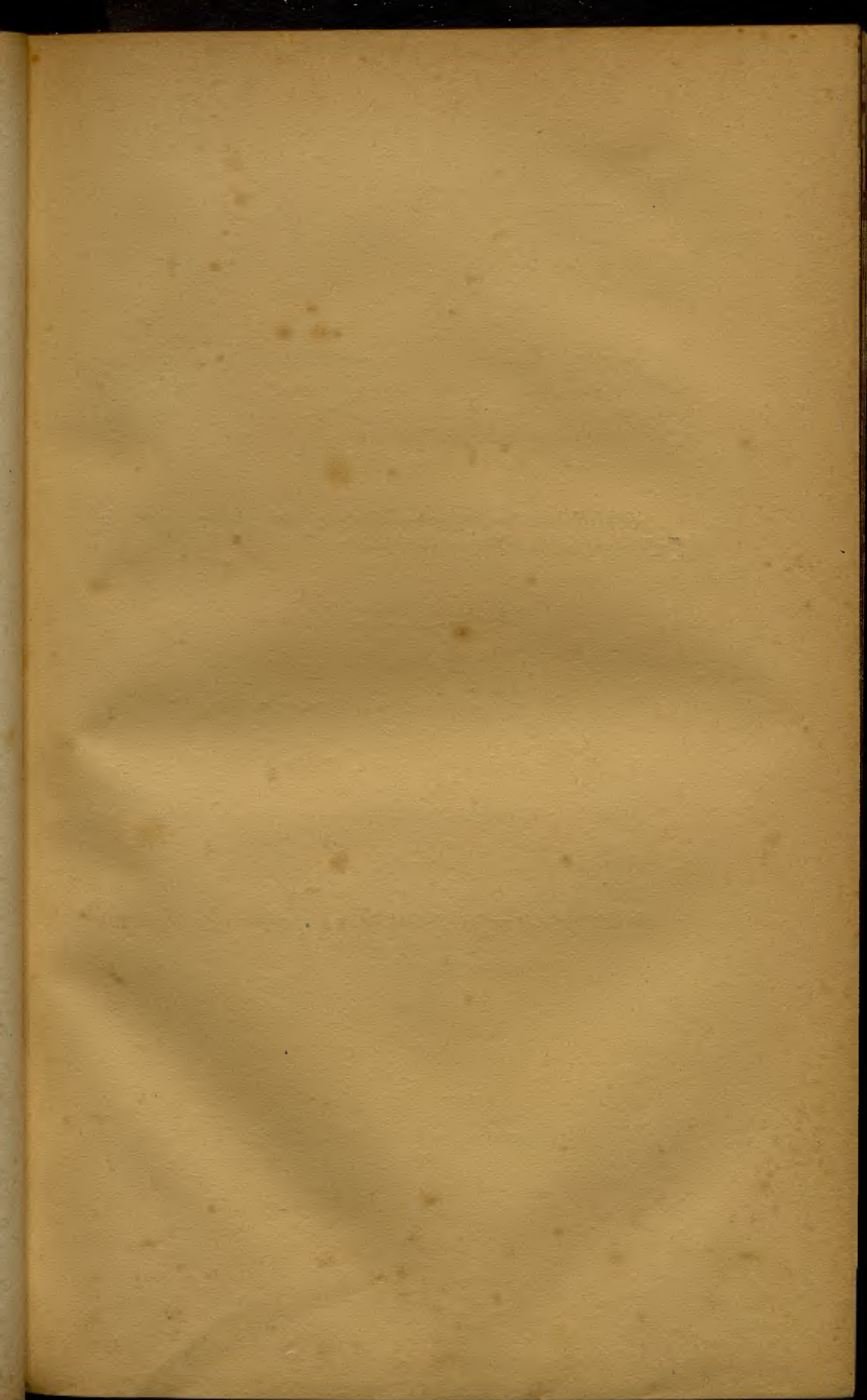
եւ պառկած սենեկին չորս կողմը նայելով՝ տեսաւ որ իրմէ զատ միայն մէկ մարդ մը կայ հոն, որ զինքը կըն- նամէր և մօրթարական խօսքեր կըրուցէր :

Այս մօրթարութեան ձայնը մեծին Պետրոսի ձայնն էր :

Այսպիսի անակնունելի պատահում մը հիւանդ իշխա- նին կենդանութիւն և զօրութիւն տուաւ . ոկսաւ աչ- քերէն արտասուաց հեղեղներ իջնալ, փութացաւ միա- պետին ոտքն իյնալ, բայց նա զինքը վերցուց . Ո՛վ Աստուած՝ աղաղակեց իշխանը . Տէ՛ր իմ, դո՛ւք էք . —

Այո՛, երեք շաբաթ է ի վեր անկողնոյդ քովէն հեռա- ցած չեմ . . . — Ի՞նչպէս, տակաւին կսիրէ՞ք զիս, ներեցի՞ք ինձի, դեռ չվճռեցի՞ք ինձի պէս յանցաւո- րի մը գլխատութիւնը : — Թշուառական, ըսաւ մեծն Պետրոս, զինքը գրկելով, կարելի բա՛ն է՝ որ կեանքս աղատելդ մոռնամ . —

Յիրաւի վեհանձն հոգւոյ մը ամենէն բարձր առա- քինութիւնը՝ Երախտագլխութիւնն է :

ՅՈՅՍ Ը կերելի ամիսն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ
տետրով մը : Գլինն է ամեն տեղւոյ համար մէկ տարին երեք
արծաթ մէճիտիէ : Վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէճի-
տիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է
թղթակցել յանուն խմբագրութեան :

ՍՏՈՐԱԴՐՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԵՐ

- Կ. ՊՕԼԻՍ . Գրալաճառ եղբարք Գալաֆեան . Զաքմաք-
ճըլար եօգուչու .
ԲԵՐԱ . Ելալաճառ Ստեփան աղա Վիլէրեան , Տօղրու եօշ
պարադան , թիւ 173 .
ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ . Մ. Յովհաննէս աղա Նաղըճեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Երամեան
Ի ՄԵԾ—ՆՈՐ — ԳԻԻՂ ԲԱԶԱՐՈՒ Կարապետ աղա Մ. Անդր.
Շարապլանեան :